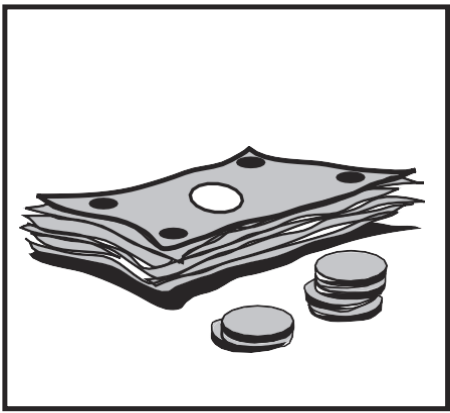

UN-HABITAT

Barnaamijka Degsiimada Aadamaha
ee Qarammada Midoobay

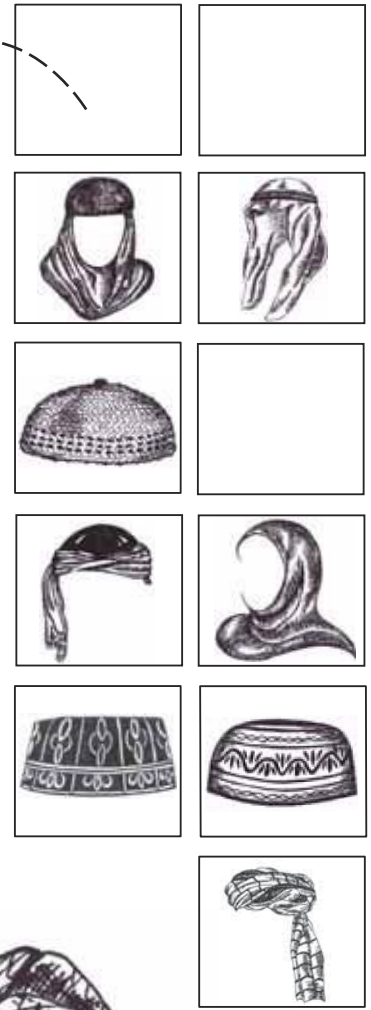

**Taxanaha
Tababarka**

Komishanka
Yurub

8. Xubinta G/Deegaanka oo ah Mas'uul Maaliyeed

Xubinta G/Deegaanka oo ah

**Mas'uul
Maaliyadeed**

Tilmaame-bare8

TababarkaHoggaankalaDoortay

**Xarunta QM ee
Deegaameynta
Aadanaha
(HABITAT)**

Xubinta Golaha Deegaanku markuu yahay Mas’uul Maaliyadeed

Tilmaame-baraha 8aad

Tababarka Hoggaanka la soo doorto

Tarjumaddii: Jaamicadda Camuud

Istanbuul, 1996kii “Shir-madaxeedkii Caasimadaha”

**Taxanaha Agabaka
Tababarka**

**Sawirrada waxa iska leh Joel Elrod,
Naqshadda iyo jaan-goyntana Vicki Gillette**

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

Tababarka Hoggaanka la soo doorto

Sida ay muujisay natiijooyinka qiimaynta baahiyaha tababarka ee ay qabatay Xarunta QM ee Deegaamaynta Aadanaha (Habitat), baahiyaha tababarka ee khuseeya xubnaha golaha deegaanka la soo doortay ee Dowladaha Hoose ama siyaasiyiinta heer degmo, waxaa loo arkaa inay ku jiraan arrimaha caalam ahaan ugu muhiimsan, isla markaana, ugu danaynta yar dhinacyada dhismaha wax-qabadka ee horumarka Dowladaha Hoose iyo maamulkooda.

Sannadihii ugu danbeeyey, tiro dalal kala duwan ah, sida Nepal iyo Poland ama Uganda iyo Paraguay ayaa markii ugu horreysay muddo tobannaan sano ah qaatay nidaamka ay ku dooranayaan xubnaha golaha deegaanka iyo gudoomiyaasha/ maayarada halka meelaha qaarna weligood aysan dooran. Baahiyaha tababarka ee madaxda la soo doorto ee Dawladda Hoose waxay xagga sare ugaga jiraan ajendaha dimoqraadiyadaha Dowladaha hoosa ee cagaha loo taagay/dhismay, sida Ecuador, India iyo dalka Marykanka (USA).

Si wax looga qabto baahiyahan, Xarunta QM ee Deegaamaynta Aadanaha (HABITAT) waxay samaysay oo ay tijaabisay taxanayaal buugaag Tilmaame-barayaal ah oo tababarka ku lug leh si ay uga taageeraan Xubnaha Golaha Degaanka in ay matalaan muwaadiniinta, siiyaan hoggaaminta loo baahan yahay magaalo iyo dad ahaanba, si hawl-karnimo leh ula shaqeeyaan Dawladda Dhexe iyo maamulka, farsamo-yaqaannada iyo xirfadlayaasha sare ee shaqaalaha Dawladda Hoose iyo hay'adaha la hal-maala. Tilmaame-barayaashani waxay soo koobayaan siyaasad iyo go'aan-qaadasho, xiriirka, gorgortan iyo hoggaamin, ka-qayb-gelidda, agaasinka iyo hagidda shiraraka, xilalka karti-gelineed iyo fududeyneed ee xubinta Golaha Degaanka, maamulka maaliyadeed iyo arrimaha kale ee la hal-maala.

Tilmaame-barahan, Xubinta Golaha Degaanku markuu yahay Masuul Maaliyadeed, wuxu ka mid yahay taxanayaal 12 ah, looguna talogalay, bilow ahaan, in ay adeegsadaan tababarayaasha hay'adaha tababarka qaranka ee Dawladda Hoose ama waaxaha tababarka ee ku dhex yaal Dowladaha Hoose. Si ay ugu noqoto taageero dheeraad ah tababarayaasha adeegsanaya Tilmaame-barayaashan, Xarunta QM ee Deegaamaynta Aadanuhu (HABITAT) waxa kale oo ay soo daabacday buug kale oo kaabaya ama wehel u ah taxanahan Tilmaame-barayaasha ah. Buuggan la yiraah "Tusaha Tababaraha ee Tababarka Saraakiisha la soo doorto" oo ka kooban qoraallo tababaraha khuseeya iyo macluumaadba, waxaa loogu talo-galay in tababaruha uga faa'iidaysto qorshaynta aqoon-is-weydaarsiyada Saraakiisha la soo doortay ee ku salaysan Tilmaame-barayaashan.

Waxaa la filayaa in Tilmaame-barayaashani si weyn wax uga tari doonaan xoojinta dhismaha awoodda wax -qabad ee Dowladaha Hoose iyadoo la barayo ku dhaqanka hoggaaminta wacan, kuwaas oo ka mid ahaa ujeedooyinkii waaweynaa ee 1996dii Shirweynihii Xarunta QM ee Deegaamaynta Aadanaha, Habitat II.

Waxaan u mahad-naqayaana Dr. Fred Fisher iyo Mudane David W.Tees kaalintii ay ka qaateen diyaarinta Tilmaame-barayaashan iyo kuwo kale oo ku jira taxanayaashan, iyaga oo la kaashaday shaqaalaha Xarunta QM ee Deegaamaynta Aadanaha (HABITAT) Qaybta Tababrka ee ka tirsan isla Xarunta QM oo ay taageero u fidisay Dawladda Netherlands. Waxa kale oo aan rabaa in aan xuso talooyinkii iyo tilmaamihii ay ku darsadeen Tabarayaasha iyo madaxda Dawladda Hoose ee Costa Rica, El Salvador, Kenya, Lithuania, Romania iyo Uganda ee naga caawiyay tijaabintii goobeed ee Tilmaame-barayaashan.

Dr. Wally N'Dow
Kaalayaha Xoghayaha -Guud
Xarunta Qaramada Midoobay ee Deegaamaynta Aadanaha (Habitat)

Xubinta G/Degaanku markuu yahay Masuul Maaliyadeed

Tababarka Hoggaanka La soo doorto

Tarjumidda iyo habeynta af Soomaaliga ah ee Tilmaame-barayaasha Hoggaanka la soo doortay waxay ku hirgashay Barnaamajka Is-maamulka Fiican iyo Tababarka Hoggaanka la soo doortay ee ay maal-gelisay EU-da, isla markaana uu fuliyay Xafiis Goboleedka UN-HABITAT ee Afrika.

Tarjumidda iyo habeynta Af-Soomaaliga ah ee Tilmaame-barayaashan Tababarka Hoggaanka la soo doortay, waxaa ka hawl-galay koox tarjumidda ku xeel dheer oo ka tirsan: Akaademiyyadda Nabadda iyo Horumarka, Jaamacadda Hargeysa iyo Jaamacadda Cammuud; iyaga oo ay ka caawisay Hay'adda QM ee HABITAT, laanteeda Hargeysa ku taal.

Mahad-naq gaar ah waxaa mudan Akaademiyyadda Nabadda iyo Horumarka oo ka hawl-gashay tifaftirka iyo isu-ekeysiiinta Tilmaame-barayaashan.

Waxaa kale oo mahad-naq mudan Jacfar Maxamed Gaaddaweyne oo Akaademiyyadda Nabadda iyo Horumarka ee Somaliland ka tirsan, Maxamed Muumin oo Jaamacadda Bariga Afrika ee Puntland ka tirsan iyo Maxamed Afrax oo Xarunta Cilmi-baarista iyo Dood-wadaagga ee Koonfurta-Dhexe ee Soomaaliya ka tirsan, kuwaas oo wada diyaariyay tarjumidda ereyada Ingiriisiga ah ee Tilmaame-barayaashan ku jira.

Mahad-naq gaar ah waxa isna mudan Maciej Sudra oo diyaariyay astaamaha iyo naqshadaha jaldiyada Tilmaame-barayaashan.

Nuqulkan ugu danbeeya waxaa dib u eegis iyo dib u sixid ku sameeyay Khuburo ay wakiilatay Wasaaradda Arrimaha Gudaha, Federaalka iyo Dib-u-heshiisiinta ee Dowladda Federaalka Soomaaliya iyo Hay'adda UN-Habitat Xafiiskeeda Muqdisho. Dib- u eegistan waxaa la sameeyay Oktoobar, 2018-kii.

**Tababarka
Hoggaanka la
soo doorto**

HALKA UU KAGA JIROTILMAAME-BARAHAN

Sida looisticmaalayo Tilmaame-barahan 5

Qaybta 1aad

Qormo ku saabsan Xildhibaanka Golaha Degaanku markuu yahay Mas'uul Maaliyadeed

Qeexid	5
Soo-ururin	5
Milicsi	5
Aragtiyahaiyo fikradaha	6
Miisaaniyad-dejin: Hanaan Qaldan	7
Hab cusub oo saamayna howsha miisaanid dejinta	9
Miisaaniyadda oo loo dajiyo iyad la barbardhigayo	10
Laba arrimood oo welwel leh	11
Milicsi	12
Dhacdooyinwax-ka-soo-qaad leh	14
Fikrado baahsan oo ku saabsan hawl-galka iyo dayac-tirka (S&D)	14
Milicsi	15
Siyaasadda Maaliyadda	16
Siyaasado maxay ku saabsantahay?	17
Xaaladdiina Maaliyadeed waa sidee?	17
Tilmaamayaal dakhli	18
Tilmaamayaal kharash-galka	19
Tilmaamayaal kale oodhiillo-sheegah	20
Ma dhaqaale-darro ayaa idin ku soofool leh?	20
Tusayaal Ah AkhrintaQoraalada Maaliyada	21
Tilmaamayaal Muhiimah	23
Raad raac	24

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

Qaybta 2aad

Aqoon-is-weydaarsi: Xubinta Golaha Degaanku markuu yahay Masuul Maaliyadeed

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Guud Mar	27
8.1 Layli isku luleyn:Ra'yi is-weydaarsi	30
8.2 Waayo-aragnimo Wadaag: Yaa sameey?	31
8.3 Cashar-bixinta (Bandhiga) Tababaraha	36
8.4 Xaalad Dersid: Qiimeyn Siyaasad Cashuureed ooaan u-la-kac-ahayn	37
8.5 Layli: Qiimayn Xaaladda Maaliyadeed	40
8.6 Layli: Lafo-gurista Qoraalka Maaliyadeed	45
8.7 Layli Xirfad gudbinta	48

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

SIDA LOO ISTICAMAALAYO TILMAAME-BARAHAN:

Tilmaame-barahan saameeya “Xubinta Golaha Deegaanku markuu yahay Ma’uul Maaliyadeed”, sida kuwa kale ee taxanahan ka midka ah, waxaa loo isticmaali karaa siyaabo dhowr ah.

Daraasad kuu gaar ah:

Qormada Tilmaame-barahan bilowga u ah waxa loogu talo-galay in qof kastaa isagu is- baro. Waxa keliya ee aad u baahan tahay waa meel aan buuq lahayn, oo aad ku fekerto, in waqti ah, iyo wax aad wax ku qorto. Si aad natiijo wanaagsan u gaarto, waxaan kugu dhiirrigelinaynaa in aad ka jawaabtid su’aalaha hadba lagu weydiiyo. Qiimahaaga aqooneed ee macluumaadka dhawr jeer ayuu u sii laban laaban karaa akhristaha qaata waqti kuu sameeyo arintan.

Tababarka aqoon-is-weydaarsiga:

Qoraalka Tababaraha iyo agabka layliyada ee Tilmaame-barahan waxa adeegsan kara, tababare waayo-aragnimo u leh tababar hawleedka lagu tababarayo Xubinta Golayaasha Deegaannada ee kala duwan. Waxaan ku biirinnay hawlo barasho iyo qaabab siiya tababaraha, jajab naan dheeraad ah si uu tababar-hawleedka u waafajiyo baahida xubnaha golaha deegaanka ka qayb qaadanaya. Dejinta Tilmaame-barahan danta aanu ka lahayn waa in aan kugu dhiirrigelinno in aad ku dartid waayo-aragnimadaada tababarennimo si aad kor ugu qaaddo qiimaha barasho ee xubnaha golaha deegaanka tababarrada kaqayb-qaadanaya.

Adigoo tababare ah waxaad go’aamin kartaa in aad u adeegsato agab tilmaamaha sida ay u kala hormaysan yihiin iyo habka la soo ban-dhigay. Hase ahaatee, haddaad doonto dib-u-habayn iyo wax-ka-bedelba waad ku samayn kartaa agabka si baahida iyo muraadka laga leeyahay loo wafajiyo xaaladda tababar kasta gaar ahaantiisa. Waxaa aad dooran kartaa in aad bixiso saddex saacadood oo tababar ah, adigoo isticmaalaya layliyada iyo hawl-qabadyada tilmaamaha. Ama waxaad ka faa’iidaysan kartaa waxyaabahan badan ee tilmaamaha adigoo ku kaabaya waxyaabo ay aqoontaadu ku siiso, si aad u gaarsiiso mudada barnaamijka maalin dhan.

Tilmaame-barahani wuxuu ka mid yahay taxane 12 ah oo loogu talo galay hoggaaminta la doortay. Waxaad go’aansan kartaa ama lagaa codsan karaa in aad fuliso tababar hawleed u baahan in aad adeegsato tilmaamayaal mid ka badan ama 12ka tilmaame oo dhan muddo ka dheer waqtigii mid loogu talo-galay iyadoo tilmaame kastaa gaar ahaantiisa loo isticmaali karo, wax weyn bay kordhin kartaa haddii loo gudbiyo siday u kala horreeyaan, barasha ku dhafan waayo-argnnimada xubnaha ka-qaybgalayaasha.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Tababar-kooxeedka:

Sida la doorbiday waxyaalahaas waxa kale oo lala isticmaali karaa, taageerada tababare ama hage wayo-arag ah, si kor loogu qaado wax-qabadka xubnaha u wada adeega is- maamul keliya. Marka la tababrayo xubnaha wada shaqeeya waxaannu rumaysan nahay in hagaha tababarku uu diyaar u yahay in uu si kale u abaabulo hawlaha tababar ee tilmaamahan. Waxaa jiri kara waqtiyo adigoo fududeeyayaasha ka mid ah in aad doorbiddo in aad ku kordhiso hawlo kale kuwaas oo ay keeni karaan xaaladaha iyo tilmaamaha kooxda.

Waxaan rajaynaynaa in xaaladaha sidan oo kale ahi in aad u aragtid buug-gacmeedkan sidii "Sanduuq Agab" a ku jiraan fikrado badan oo tababar kala dooroasho la isku dari daro, bar-bar dhigi karo, la beddeli karo oo la iska tuuri karo, hadba xaaladaha tan ku habboon. Waxaad haysataa fursado badan oo aad ku kala dooran karto buug-gacmeedyada tababarka. Waxaan rajeyneynaa inaad ka faa'iideysato iyaga oo dhan.

Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed

Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto

Qaybta 1aad

Qormada

Xubinta Golaha Deegaanku markuu

yahay Mas'uul Maaliyadeed

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Xubinta Golaha Deegaanku markuu yahay Mas’uul Maaliyadeed, wuxuu qaataa go’ammo la xiriira ururinta, qoondaynta iyo kharash-galka.

Soo-ururin

Qormadani daymo kor ilaa hoos ah ayay ku eegaysaa xilalkaga Xubinnimo ee hoggaaminta ku koobaya xaaladda maaliyadeed. Waxaa ka mid ah qodobbada gaarka u ah doorka maaliyada dowladda hoose, qorshe-hawleedka maaliyadda iyo isbedel- marxaladeedka maaliyadda dadweynaha ee aan ku filnaan karin. Waxaa kale oo ku jira sida loo qiimaynayo xaaladda maaliyadeed, meelaha curyaaminaya maaliyadda iyo qodobbada kale ee dhibaatayn kara sida maal-gelinta raasa-maalka (capital investment) iyo sida looga shaqeysiin karo gacantana loogu hayn karo.

Milicsi

Marka aan ka fikero anigu doorkayga Mas’uul Maaliyadeed oo ka mid ah xilalkayga Xubinimo waxaa igu soo dhaca waxyaabaha soo socda:

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

1.	_____

2.	_____

3.	_____

Woodrow Wilson, oo ka doodaya maaliyadda dadweynaha dabayaaqadii qarnigii 19 aad, wuxuu yiri: “Shaqooyinka dowladdu way fudud yihiin maxaa yeelay nolosha laf ahan teed oo fudud, ma jiro hab adag oo loo ururiyo dakhliga dadaweynaha iyo deynta dadweynaha oo wareeriya Mas’uulka Maaliyadeed, sidaa darteed ma jiro Mas’uul wareera”

Haddaan ereyada Wilson sidooda u qaadanno oo aan fikraddiisa in yar qiyaasno, waxaan u qaadan karnaa in ay jiraan qaar wareersan, ama khal-khalsanba oo ah mas’uuliyiinta maaliyadeed ee Dowladda Hoose. Dabcan magaaladayda kama jirto sidaasi oo kale, laakiin waxaa laga yaabaa in ay ka jirto kuwa ina xiga. Qaybtani waxay ku jihaysan tahay xubnaha golaha deegaanka u adeega magaalooyinka kugu xiga, laakiin waad ka qayb geli kartaa. Marka hore qiraal. Mowduucani waa mid aad u balaaran, waana yar adag tahay in laga wada hadlo marka la eego murugsanaantiisa. Marka haddii aynu doonayno in aan niraahno wax wax-ku-ool-ah, oo sida aynu filayno faa’iido leh, waxaynu isku koobi doonnaa dhowr qodob oo aynu rumaysan nahay in ay xuddun u yihiin xilkaaga ah mas’uulka maaliyadeed ee bulshada. Laakiin inta aynaan gudo-gelin aan si kooban u eegno waxyaabaha ay ku kala geddisan yihiin laguna kala sooco maaliyadda Dowladaha Hoose iyo hay’adaha kale sida kuwa aan macaash-doonka ahayn iyo kuwa gaar ahaaneed. Qaar idin ka mid ahi waxa laga yaaba in ay leeyihiin waayo-aragnimo maaliyadeed oo ay ka heleen ururro ama hay’ado kale. Haddii aad leedahay waayo-aragnimo waxaa aad kuugu muuqanaya faraqa u dhexeeya labadaa. Halkaan waxaa ku taxan dhawr faraqyadaas ah oo maankaaga deg deg ugu soo dhacaya.

**Xildhibaan
kagaG/Degaan
ku markuu
yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

1. Ma jiraan kheyraad ama dhaqaale dabooli kara baahida la garanayo iyo kuwo la doonayo ee muwaadiniinta;
2. Baahida, mudnaanta iyo awoodda muwaadiniinta ee ay adeegyada loo sameeyo lacag ku bixin karaan way kala duwan tahay;
3. Isku dayga in la qorsheeyo oo la qiimeeyo baahida adeeg kasta iyo sida ay isugu xiran yihiin oo aad u adag amaba aan suuragal ahayn.

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

4. Biroqraadiyada sare ee dowladu waxa ay culays iyo caqabadba ku yihiin go’aamada aad ku gaartaan dowladaha hoose oo si wanaagsan iyo si xunba (for better or worse) u saameeyaa madaxbanaanida aad ku go’aamin kartaan waxa ugu haboon dadweynaha.
5. Inkasta oo aad si fiican u garanaysaan baahida guud ee bulshada, haddana waxa adag isku dheeli tirka baahida wakhtiga fog iyo kuwo dhow gaar ahaan xilliyada tartanka doorshooyinka .
6. Looma hayo wakhti iyo khayraad (dhaqaale iyo cilmi) midkood oo lagu darsolaguna kala saaro qiimaha iyo faa’idooyinka ay leeyihiin tabaha kaga haboon kuwa ku kaca kharashka badan fulintooduna adag tahay.

7. Malaha waxa ugu adag sida aad isugu dheelitiri lahayd aragtida sida wax looga qabanayo bulshadaada iyo arjiyada saaxiibadaada kugula jira golaha.

Far Kaliya Fool Ma Dhaqdo

Qodobbadaas aan soo xusnay oo dhami kaalintaada Mas’uul Maaliyadeed waxay ka dhigi karaan kan ugu adag ee ugu wareerka badan. Waxaa kale oo ay tahay tan ugu mudan xilalkaaga maadaama ay qasbayso in adiga iyo saaxiibbadaa ay go’aansadaan sida loo qorshaynayo isla markaana loogu takri-falayo dhaqaalaha iyo kheyraadka guud. In kasta oo kaalinta Mas’uulka Maaliyadeed ay la xiriirto wax-qabad baaxad leh oo u baahan in sannadka oo dhan laga war hayo, haddana miisaaniyadda ayaa ah tan waqtiga iyo dadaalka ugu badan ay ku qaataan xubnaha. Taxanaha Tilmaame-barayaasha Saraakiisha la soo doorto, ee lagu daabacay Mareykanka ayna daabacdayna Hay’adda ‘International City Management Association’ (Kulanka Caalamiga ah ee Maareynta Magaaladu), waxay qorayaashu ku sheegeen in miisaaniyaddu tahay tan ugu mudan hawl-sannadeedka xubnaha. Qorayaashu waxay ku faah-faahiyeen xaqiiqdan iyaga oo yiri:

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

“Miisaaniyad-dejintu waa meesha dhammaan xubnaha la soo doorto ee Dowlada Hoose ay qasab ku tahay in ay si wadajir ah ugu hawl galaan una soo saaraan wax ay ka midaysan yihiin; miisaaniyaddu waa meesha lagu go’aamiyo mashaariicda la maal-geliyo; miisaaniyaddu waa meesha lagu cayimo dejinta siyaasadda Dowlada Hoose. Miisaaniyadu waa meesha lagu jeexo khadka maamul ee ay raacaan madaxda waaxaha fuliya adeegyada; miisaaniyaddu waa halka laga qiyaaso wax-qabadka sannadaha soo socda; miisaaniyaddu waxay u bandhigtaa yoolalkaaga iyo go’aammadaada kooxo badan oo ay ku jiraan muwaadiniinta, ganacsatada gudaha iyo dibadda, iyo hay’adaha amaahda bixiya.”

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Miisaaniyad-dejin: Hannaan Qaldan

Habka miisaaniyad-dejinta wax badan baa ka si’ ah gaar ahaan Qaybta Dowlada. Bal tan aan sharaxno. Had iyo jeer waxaa la yiraahdaa nidaamka Dowladdu u dejiso miisaaniyaddu wuxuu ku dhiirri-gelayaa madaxda Dowladda in ay hanti badan lumiyaan (khasaariyaan). Qof kasta oo ka ag dhawaada xafiisyada Dowlada Hoose dhammaadka sannad-xisaabeedka wuu ka marag kacayaa arrintan. Waa waqti buuq iyo orod badan oo madaxda iyo shaqaalaha oo xammaasadaysani ku dadaalan in ay kharash-gareeyaan wixii u qoondeysnaa inta aan waqtigu kadhicin.

Thomas Anton oo wax ka qoray Siyaasadaha Dowladaha ee kharash-galku wuxuu soo bandhigay tilmaamahan, ama aynu niraahno talo-bixinadan ku jihaysan tix-gelinta madaxa waaxda marka uu isu diyaarinayo miisaaniyad-dejinta sannadka (Waxaan tuhunsan nahay in taladani sidaan oo kale ay qabanayso habka maal-gelinta ee Dowladiinna Hoose).

- x Kharash garee wixii kuu qoondaysnaa oo dhan. Ka baaqashadeedu waxa ay muujineysaa in marka horeba aan loo baahneyn cadadkaas oo dhan, oo si dadban u tusaysa in la dhimo miisaaniyada sannadka soo socda.
- x Ha dalban inka yar wixii lagu qoondeeyey. Waxaa kaaga fudud in aad hesho si aad u isticmaasho wixii kuu qoondaysnaa halka aad sharaxaad ka bixin lahayd in kharashka lagaa dhimo.
- x Ku dar mashaariicda ugu mudan miisaaniyada aasaasiga ah. Badanaaba xubnuhu ma diidaan mashaariicda qayb ka ah kuwa shaqeyya.
- x Kororka u muuji in uu yar yahay, oo faahfaahin ka bixi in uu kororka ka dhashay mashaariicdii hore u jirtay.
- x Sii fursad duqa iyo xubnaha ay ku dhimaan miisaaniyada. Tani waxay u ogaalaanaysaa in ay badbaadiyaan lacag (kharash) ayna u sababeeyaan doodooda kobcinta dhaqaalaha dowladda hoose. Qaybta ay dhimeen waxay ka jeedineysaa miisaaniyada aasaasiga ah iyo mashaariicda lagama maarmaanka ah.

Qodobadaasi aan soo sheegnay sida loo kharash gareeyo lacagta canshuur bixiyayaasha waxay noqon lahaayeen wax lagu maadsado ama lagu qoslo haddii aanay ahayn sawirka dhabta ah ee dowladaha hoose ee aduunka marka sannad-miisaaniyadeedku soo dhawaado. Danbiilaha meesha ku jiraa sida badan waa habka madax-kharasheedka miisaaniyada (line-item). Dariiqadan maareynta maaliyada waxaa loo sameystey in lagu dabo-galo (control) madaxda iyo shaqaalaha dowlada oo dhinac kastaba laga ilaaliyo in aaney isticmaalin shilin aanay u qoondayn madax-kharasheedka xubnuhu. Mar haddii ay adag tahay in madax-kharasheedyada la isku wareejin (rari) karo si loo daboolo baahida iyo dhibaatooyinka soo kordha, madaxdu caqabad ayaa ku xeeran. Nidaamkii loo abuuray/sameeystay in uu joojiyo maamul xun ayaa ka dhigay maamul-wanaag mid aan suurto-gal ahayn.

Habab kale oo miisaaniyad-dejin ayaa la sameeyey laakiin midkoodna si fiican uma shaqeyyo. Waa haboon tahay in sida ugu gaaban loo xuso hababkaa kuwooda ugu caansan. Waxaa ugu horeeya miisaaniyad-mashruuceed (programme budget).

Habkani wuxuu qoondeeyaa kharash hawlaha ama shaqooyinka la qabanayo sida faro-kuhaynta jidadka, uruurinta iyo fageynta qashinka iyo nadiifinta jidadka. Miisaaniyad-mashruuceedka waxaa lagu xoojiyaa miisaaniyad madax-kharasheed (sida ay u badan yihiin hababkani), laakiin waxaa la muujiyaa shaqooyinka hanti lagu kharash gareynayo. Laba dhibaato oo habkani leeyahay waa:

- b) Muddada ay qaadanayso in la qorsheeyo lana fuliyo.
- t) La'aanta heerar adeeg oo qayaxan ama wax-qabadka la rabo in lagaaro.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Dhibaatan dambe waxaa loo qaadan karaa in xal loo helay markii la soo saaray miisaaniyad-fulin-hawleed (performance budget). Miisaaniyadda noocani waxaa laga soo qaatay misaaniyad-mashruuceedka oo ay dheer tahay muujinta xiriirka (ka dhexeeya) kharash iyo hawsha lagu fuliyey. Madaxda waxaa laga rabaa in ay si cad u qeexaan natiijada (output) iyo muga shaqada unug (waax) kasta (tusaale, inta kiloomitir ee jidka la nadiifinayo iyo qiimaha kilo-mitirkiiba). Ku dhaqanka habkani wuu dhib badan yahay gaar ahaan marka lagu dabaqo shaqaalaha qaarkood iyo qaybaha adeegyada bulshada.

Tub cusub

Tubtan cusub ee maaliyad-dejinta dowladdaha hoose waxa ay tixgelin weyn ka heshay Waqooyiga America iyo Yuurb. Tubtani waxay madaxda u sahashay in ay u baajiso kharashka aaney ku isticmaalin hadafkoodii sannadka gudihiisa in ay ku fushan karaan sannadada soo socda oo aanay dib ugu celin khasnada si dib loogu qoondeeyo. (Account) kharash (fund) guud ah ayaa la furayaa, kii madax-kharasheedkana waa la xirayaa inkasta oo madaxdu ay heysanayaan miisaaniyada madax-kharasheedkooda si ay ula socdaan waxa ay kharash gareenayaan. Inkastoo ay suuragal tahay in aan nidaamkan laga hirgelin karin wakhtiga dhow, laakiin waxaa xiiseyn kara xubnaha la doortay ee u heelan nidaamkooda ka wanaagsan oo lagu shaqeeyo. Magaaladii ugu horeysey ee nidaamkan qaadatay waxay ku taalaa gobolka Kalifoorniya ee Mareykanka. Maareeyaha magaalada ayaa bilaabay nidaamkan isagoo raacaya tilmaamo iyo talooyin uu soo jeedeyey kaaliyaha agaasimaha maaliyada oo markiisii hore ka guurey Filibiin oo uu ka shaqayn jiray Bangiga. Markii magaalo labaad oo xigtay ay ku dhaqantay nidaamka, waxaa habkan lagu naaneysay miisaaniyad-dabarka kharashka (Expenditure Control Budget).

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

Madaxda magaaloooyinka u qaatay nidaamkan cusub miisaaniyada-sannadeedka iyo maareynta ayaa yiraahda faa'iidooyinka nidaamkan lama soo koobi karo, waxaana ka mid ah:

- x Sii qof kasta oo shaqaale ah abaal-marin si uu u badbaadiyo hantida (u dhimo kharashka)
- x Kheyraadka u qoondee si loogu tijaabiyo fikradaha cusub.
- x In madaxda loo gacan-banneeyo la jaan-qaadka xaaladaha is-beddelaya.
- x In la sameeyo deegaan la malayn karo.
- x In si weyn loo fududeeyo habka miisaaniyada.
- x In la keydiyo kharash badan oo ku baxa hanti-dhawrka iyo shaqaalaha miisaaniyadda dejiya.
- x In hoggaanka la doortay loo madax-baneeyo sidii ay diiradda u saari lahaayeen shaqada muhiimka ah.

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Waxaa la rajeynayaa in habkani uu sii hirgeli doono oo ay qaadan doonaan Dowladaha Hoose ee dalal badan oo adduunka ah si aan uga guul gaari karno khasaaraha turis la'aanta ah ee habka miisaaniyada madax-kharasheedka. Haddase bal dib u akhri qodobbadii aan hore u soo taxney ee ku saabsanaa sida madaxda maashaariicda ku cadayn karaan siloogu

qanco baahidood maaliyadeed.

Kuwani waxay kaa caawinayaan sidaad uga feejignaan lahayd sida ay madax-waaxeedyadu u dhaqmayaan. Haddaba, dabcan, haddii aad dhiirigeliso dhaqamada noocan ah, waa in aad fiiro u lahaataa dabeecadaada.

Hilaadinta Miisaaniyada

Waxaa kaliya ee ugu muhiimsan ee ka soo baxa habka maareynta maaliyadda waa xog sugan. Xog sugan la'aanteed xubnuhu ma qaadan karaan go'aammo sax ah, madaxduna uma maamuli karaan si tayo iyo wax-ku-ool leh. Si loo helo xog sugan Dowladaha Hoose waxa ay u baahan yihiin in ay abuuraan dhawr hab iyo nidaamyo loo uruuriyo loona lafa-guro macluumaadka (data). Nidaamyadan iyo hab-raacyadani marka ay isku xiran yihiin waxay sameeyaan wax aynu ugu yeeri karno Habka macluumaadka isku dhafan ee maaliyadeed. Xuddunta nidaamkani waa mashaariicda, xisaabaadka maaliyadda, daraasada iyo lafo-gurida maamulka. Xudduntaa waxaa ku soo arooraya tiro qodobbo ah oo xasaasi ah, qaarkood is-daba joogaan, qaarkoodna meerto yihiin oo ku salaysan dhacdooyinka bilaha sannadka (fiscal calendar events). Waxaana loo kala jebebin karaa afar qaybood oo kala soocan:

1. **Yoolal & ujeeddooyin:** oo koobaysa dib-u-hubinta baahida bulshada, hawlihii hore loo qabtay iyo kala hormaynta baahida.
2. **Qorshaynta & Miisaaniyad-dejinta:** oo ay ka mid yihiin dejinta qorshayaasha dhaqaale ee sannadka, oddoroska dakhliga iyo diyaarinta miisaaniyadda iyo ku-dhaqankeeda.
3. **War-bixinta & kormeerka:** is-barbar-dhigga kharash-galka qorshaysan iyo kan caadiga ah, kormeerka wax-qabadka waaxyaha iyo mashaariicda, iyo tallaabooyin lagu toosinayo halkii looga maarmi waayo,
4. **Qiimeyn:** In lagu sameeyo baaris hanti-dhawr maaliyadda iyo hawl-fulintaba, lana qiimeeyo mashruuca,

Qodobbada koowaad & afraad waxaa lagaga hadlay labada Tilmaame-bare ee kala ah:

- b) Siyaasad-dejiye oo ka saabsan hawlaha iyo waajibaadka lagu qeexay y oolalka iyo himilooyinka,
- t) Kor-joogaha oo diiradda saara kormeerka iyo qiimeynta xilalka. Halkan ku gudo-geli meyno qodobbadan ee waxaad ka heli Tilmaame-barayaasha kale ee taxanahan.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Laba arrimood oo **welwel** leh

Marka lagu gudo-jiro marxaladda qorshaynta iyo miisaaniyad-dejinta ee habka xog-maaliyadeedka isku-dhafan laba qodob ayaa saameyn ku yeesha Dowladaha Hoose oo badan, gaar ahaan kuwa waddammada soo koraya. Waxayna kala yihiin.

- b) Maalgelin-qorshaynta sannado dhowrah,
- t) Qiimaha rasmiga (runta) ah ee shaqo-socodsiinta iyo dayactirka (sida badan dayactirka dib ayaa la iskaga dhigaa ama waaba la is- illowsiiyaa).

Qorshaynta iyo Barnaamijyadeynta Maal-gelinta: Qorshaynta iyo barnaamijyadeynta maal-gelinta ee dalal badani inta badan kuma salaysna hormaynta baahi da bulshada. Magaalo Aasiyada koonfureed ku taalla ayaa dhisatay garoon-kubadeed (stadium) weyn oo cusub ayagoo si ba'an ugu baahan jidad, bullaacado, biyo iyo adeegyada aasaasiga ah ee fududeeya nolosha bulshada. Mar la weydiiyey intee jeer ayaa la isticmaalaa garoonkaa, jawaabtu waxay noqotay saddex ama afar jeer sannadkii. Mashaariicdaa waaweyn ee wax-tarkoodu yar yahay kuma koobna oo keliya gobol gaar ah oo adduunka ah. Waddan kastaaba wuu leeyahay mashaariic noocan oo kale ah. Laakiin nasiib-darro waxa ah in ay khayraadkii yaraa mashaariicdan oo kale looga leexiyo baahida runta ah ee dadweynaha. Inta aynaan sii gudo-gelin waa in aan si kooban u sharaxnaa waxa ay tahay maal-gelin raasa-maal. Si fudud haddii loo dhigo waxay tahay kharash gelinta kor-u-qaadka nolosha bulshada oo:

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

1. Kharash badan (qaali),
2. Sannad walba aan la qaban,
3. Waqti dheer jiraysa,
4. Noqonaysa hanti-ma-guurto ah,
5. Keenaysa kharash joogta ah oo shaqo-socodsiin iyo dayac-tirah,

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Qorshaynta maalgelintu waa in ay ka bilaabataa tiro-koobka iyo qorista hantida ma- guurtada ah ee bulshada iyo qiimeynta xaaladooda. Tiro-koobkan waa in ay ku jiraan sifaha hantida, halka ay taalo, inta ay jirtay & xaaladdeeda, kharashka socodsiinteeda iyo dayactirkeeda iyo qiimeynta kharashka iyo mudada dib-u-cusbooneynsiinteeda ama beddelaaddeeda. Tiro koobku waa meel wanaagsan oo laga bilaabi karo habka qorsheynta maalgelinta sababta oo ah waxa ay naga hor joogsanaysaa in la qoro taxane cusub oo raasa- maal dejin ah. Waana in la hubiyo in loo baahan yahay in dayactir kooban lagu sameeyo ama dib loo cusbooneysiyo inta aan barnaamij kale la isku qaadan.

Haddii dowladiina hoose ay leedahay shaqaale xirfad leh waa in la faraa in mid kastaa soo diyaariyo wixii wax-ka-qabad u baahan ayagoo wada raacaya nidaam mideysan (standar form) si loo hubiyo in la helo macluumaad iyo xog isku nooc ah oo aasaas u noqota mudnaan-siinta baahida iyo go'aan qaadashadeeda. Mararka qaarkood la taliyayaal muwaadiniinta ah ayaa laga dalbaa in ay soo gudbiyaan mashaariic. Dabcan adiga iyo

xubnaha kale ayaa soo jeedin kara mashaariic.

Midkasta oo kuwaas ka mid ah waxa aad u baahan tahay in aad abuurto in inta aad gaarsiin karto macluumaad u dhigma. Tusaale, dalab kasta oo mashruuc ah waa in ay la socotaa sifaha mashruuca, halka uu ku yaalo, ujeedada iyo sababaha loogu baahan yahay, iyo cida uu wax tari doono. Codsigu waa in uu faahfaahiyaa sida baahida mashruuca hadda loo daboolo oo ay la socoto faahfaahin qiimaha uu ku kacayo oo tifaftiran oo ay ka mid yihiin kharash-socodsinta iyo dayactirka inta uu mashruuca jirayo. Dalabka mashruucu waa in uu sidoo kale muujiyaa xiriirka uu la leeyahay mashaariicda kale (tusaale, miyuu surto gelinayaa in la helo maalgelin kale oo raasamaal) iyo in uu waafaqsan yahay qorshaha guud ee horumarineed iyo qorsheyaasha kaleba, iyo weliba talooyin loo bixinayo kharashka maalgelinta.

Inkasta oo ay u muuqato in aysan fududeyn oo ay adagtahay sida lagu heli lahaa xog iyo macluumaad noocan ah, haddana waxay laf-dhabar u tahay garaadka aad kaga gaari karto go'aan caqligal ah maalgelinta mudada dheer iyo kharashka badan. Tiro yar ayaa dowladaha hoose leh awooda (resources) ay ku fulin karaan dhammaan mashaariicda looga baahan yahay deegaanadooda.

Marka aad soo gaarto heerarka u dambeeya ee go'aan qaadashada miisaaniyada raasamaalka, waa in aad is-weydiisaa markale su'aalaha soo socda:

1. Ma awoodi karnaa (dhaqaale ahaan) maalgelintan?
2. Ma u adeegi doontaa dadka ugu baahida badan?
3. Ma ka haystaa mashruucani taageero balaaran bulshada?
4. Waxtarkiisu ma ka badan doonaa kharashkiisii mudo kadib?
5. Ma awoodi doonaa in aan ka shaqeysiino, dayac-tirnana marka la dhameeyo kadib?
6. Suuragal ma tahay in aan mashruucan ku qancin karo dad kale, sida ganacsatada, in ay u maalgashadaan si aan ugu qoondeyno kharashkiisii mashaariicda kale ee loo baahan yahay?
7. Ma yahay mashruucani mid macquul ah oo aan daafici karno marka la bar-bar dhigo baahida kale ee jira?
8. Mashruucani ma kobcin doonaa xaalada dhaqaale ee dowlada hoose iyo shacabkaba?
9. Ma ku haboon yahay muuqaalka guud ee qorshaha hor-u-marinta?
10. Ma la socon karaa mashaariicda kale ee maalgelineed ee deegaanka laga sameeyey ama lagasameynayo?
11. Haddii aanan maalgelin oo aynan hirgelin, cawaaqibka ka dhasha ma xamili karnaa?

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Milicsi

Sidee ayuu golihiinu u qaataa go'aamada maalgelinta raasamaalka? Ka feker laba ama saddex mashruuc oo waaweyn oo ay dowladiina hoose fulisay. Dhab ahaan ma loo baahnaa (tusaale, ma daboolen baahi rasmi ah oo deegaanka ka jirtay) Macquul ma ahaayeen dhaqaale ahaan (tusaale, waxtarkoodu ma ka batay kharashkii galey, ma

Dhacdooyin wax-ka-soo-qaad leh

1. Dhowr sanno ka hor ayaa hotel weyn oo Africa ku yaalay dab baabi'iyay maxaa yeelay waaxda dab demiska ee magaaladu ma haysan wax qalab dab demis ah xitaa hal shay (Qalab) ha noqotee oo wax lagu bad-baadin karay bilicda hoteelkaas. Hal baabuur oo ah kuwa dab damiska ayaa ka dhaqaaqay xaruntiisa laakiin wuxuu ku halaabay jidkii uu u soo marayay goobta dabka. Qalabka intooda kale waa howl- gab maxaa yeelay waxay waayeen dayactirkii ay ubaahnaayeen.
2. Xarun tababarka beeraha ah oo ay maal-gelisay hay'ad ka mid ah kuwa ugu waa weyn horumarka oo loogu tallo galay ganacsiga, kana koobnayd dhowr dhismo oo bilicsan loona qalabeeyay in ay qaado 20 farsamoyaqaan iyo shaqaalahoodii caawin lahaaba. Meesha ay ku taalo waxtar ayay u lahayd howl-socodsiinteeda. Ergo qiimayn ku samaysay mashruucaas oo ka socotay hay'ad kale 12 sanno ka dib markii la furay, ayay u suurto gashay xubin ka mid ah inuu booqdo xaruntaas. Waxa u soo arkay agaasimihii iyo shaqaalihisii oo kale sugaya inay helaan kororsiimo maaliyad howlfulinta si ay ugu dhaqaaqaan fulinta barnaamijkoodii ugu horeeyay.
3. Wargeys caan ah oo ka soo baxa dal, ayaa qoray sheeko dadweynaha lagu wargelinayo in madaxweynaha koonfur Aasiya lagu sharfay furitaanka farsamo casri ah oo mashruuc biyo gelin lagu sameeyay magaalo ka mid ah kuwa ugu waaweyn oo an aad uga fogeyn caasimada. Isla wargeyskii saddex todobaad kadib ayaa ku soo qoray boggiisa kowaad sheeko sheegaysa mashruucii inuu xirnaan doono ilaa laga helayo dalkii ku deeqay maaliyada mashruuca u soo dirayo qalabkii dayactirka iyo khubaradii gacanta ka siin lahayd sida loogu shaqeeyo qalabka mashruuca.

In aad horey u maqasheen ayaa dhici karta sheekooyinkan kuwa la mid ah, waxa kaliya oo looga jeedaa in aysan bulshooyinkiinu noqon qaar sidaas u nasiib daran.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

Fikrado baahsan oo ku saabsan hawl-galka iyo dayac-tirka (S&D)

Socodsiinta iyo dayac-tirka maal-gelinta qalabka iyo kaabayaasha wadamo badan oo aduunka ah kama aysan helin amaan wadamada shisheeye toona. Bal aan jaleecno qodobada ka qayb qaatay saamaynta quusta ah ee hawl-qabashada dowladaha hoose.

Way adag tahay in loo helo qalab-dayactir mishiinada loo isticmaalo hawl-socodsiinta iyo dayactirka. Wakhtiga ay ku haboon tahay in laga hadlo dhibaatan waa marka mashruuc la qorsheynayo. Haddii loo arko in mustaqbalka ay dhibaato ku keeni karto maalgelinta raasamaalka, maalgelinta khatar ayey ku jirtaa. Ha shaqo gelinin waxaa aadan socodsiin karin.

Dowladdiina Hoose ma laha xirfad ay kaga shaqeysiiso kuna dayactirto maalgelino cusub.

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Siyaasadaha Maaliyadda

Golahiinu ma dejiyay Siyaasad go'aan qaadashada maaliyada iyo mid jihaysa kuwa mas'uulka ka ah maareynta maaliyada? Waxaan filaynaa in aad leedihiin, laakiin ay ku kala yaalaan dukumenti badan, ama ay adkaanayso in si xiriirsan loogu dhaqmo haddii la bedelo kuwa ay khusayso, oo aanay habeysnayn raad raacna loo helayn. (arag buugga xubnaha golaha deegaanka kaalintiisa siyaasad-dejiyaha), siyaasadaha maaliyada inta badan waxay isku milmaan/dhex-galaan codsiyada deeqaha, heshiisyada deynta, qorshayaasha guud, iyo fulinta maamulka, laakiin looma qeexin si qof walba uu garan karo halkay dowlada hoose ka taagan tahay wajiyada kala duwan ee maareynta maamulka iyo xadka miisaaniyada ummadda.

Fa'iidooyinka dhabta ah ee diyaarinta siyaasada maaliyadeed:

- b) Waxa ay kordhinayaan aaminaada iyo kalsoonida dadweynuhu uu ku qabo dowlada hoose;
- t) Waxa ay ka bixinayaan sawir weyn halka maamulkiinu ka taagan yahay arrimaha miisaaniyada
- j) Waxay kordhinaysa deganaanshaha miisaaniyada dowlada. Waxa ayna keentaa hannaan joogta ah oo loo raaco qorsheynta mashaariicada waaweyn, maalgelinta hantida (raasamaalka) iyo adeegyada.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Tallaabada ugu horeysa ee loo qaadayo dhinaca siyaasad dhamaystiran oo maaliyadeed waa in aad isku keento wixii dukumenti ah ee hadda jira lana xiriira habka maaliyada ee dowladiina hoose. Waxa aad la shaqeysaa madax waaxeedyada iyo madaxda kale si aad uga hesho wixii looga baahan yahay iyo aragtidoodaba. Ka hubi Wasaarada Arrimaha Gudaha in ay jiraan magaalooyin kale oo ku dhaqmay habkaas, codsiga noocan ah waxa uu kuu horseedi karaa in ay kaalmo farsamo ka hesho Wasaarada, iyaga oo la fajacsan in dowlada hoose run ahaan isku daydo in aad nidaamkan horseed ka noqoto. Waxaa kale oo jeedisaa tallo bixinta dadweynaha marka aad soo saarto nuqulka hore. U qaybi xeel-dheerayaasha si aad uga hesho jawaab-celin iyo tallooyin. Ugu dambayn, ku dhaqan oo hirgeli kadibna gaarsii maamulada magaalooyinka kale ee dalka si ay uga faa'iidaystaan nidaamkan aad horseeday.

Siyaasado maxay ah?

Asal ahaan waxaa jira todoba madax miisaaniyadeed oo siyaasada kaa caawin kara inaad midayso macaamilkaaga maaliyadeed. Isla markaana aad hoos u dhigto walaaca xaalada maaliyadeed ee mustaqbalka. Madaxyadaasina waa:

- x Miisaaniyada hawl fulinta
- x Maalgelinta raasamaalka/horumarinta maaliyada
- x Deynta
- x Dakhliga(canshuuraha)
- x Keydka
- x (hab-dhaqanka) maalgelinta
- x Xisaabaadka, hanti-dhawrka iyo war bixinta maaliyada

Waxaa soo socda tusaalayaasha miisaaniyada labo madax miisaaniyadeed oo ka mid noqon kara siyaasada miisaaniyada, (tusaale horumarinta raasamaalka siyaadaha miisaaniyada iyo siyaasadaha dakhliga). Kuwa buuggan qoray waxaa laga soo minguuriyay “handbook on financial performance goals” oo ay daabacday “International city Management association” sannadkii 1980kii oo qayb ka ah mashruuc weyn oo looga dan lahaa in lagu caawiyo madaxda dowladaha hoose in ay bartaan sida ay u qiimayn lahaayeen xaalada maaliyadeed ee hay’adhooda dowliga ah.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

Xaaladdiina Maaliyadeed waa sidee?

Marka si guud loo qeexo xaaladiina maaliyadeed waa awooda dowlada hoose isku bixin karto si joogto ah. Si gaar ah haddii loo eego waa awoodiina aad:

- b) Ku sii wadi kartaan adeega;
- t) Uga samata-baxdaan khalkhalka dhaqaale
- j) U dabooshaan baahida dhaqaalaha koraya/dhacaya ama isbedelaya.

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Sida ay dhigayso warbixinta “International City Management Association”, waxaa jira dhawr qodob oo ah xaalada maaliyada oo u baahan in aad la socoto si aad ugu guuleysato in ay fiicnaato miisaaniyadaada dowlada hoose. Waxaan doonaynaa in si qoto dheer aynu u eegno qaar ka mid ah qodobadan si ay kaaga caawiyaan in aad la socto xaalada maaliyadeed ee dowlada hoose.

Aan ku bilowno dhibaatooyinka ka iman kara dakhliga.

Tilmaamayaal dakhli

1. Gun-dhigga dakhligiinu miyuu ka sii darayaa? Dakhliga madaxiiba miyuu sii yaranayaa sannadadan.
2. Miyaad leedihiin nidaam hoosaad ama siyaasada sharciyeed, oo si daran u saameeyay wax soo saarka dakhligaaga? (Tusaale miyaad leedihiin siyaasada aan qornayn si aan caqli-gal aheyn canshuur dhaaf u siinaya ganacsatada iyo dadka qalqaalada badan leh iyo kuwa magaca ku leh bulshada? Miyuu u qoonday-sanyahay dakhligiina boqolkiiba xaddi kordhaya in lagu isticmaalo wax yaabo gaar ah?)
3. Dowladiina hoose miyay si weyn ugu tiirsan tahay ilo dakhli oo dibedeed (tusaale deeq aad ka heshaan dowlada dhexe ama deeq-bixiyayaal kale?)
4. Haddii aad canshuurtaan hantida-ma-guurtada ah miyaad dareenten hoos u dhac? Miyaad dib u deristeen si aad u waafa-jisaan qiimaha suuqa ee hadda?
5. Cadadka canshuurta aan la bixinin si xad-dhaaf ah miyuu u badan yahay mise kordhayaa?)
6. Dowladiinu miyay leedahay meel keliya (hal khayraad) ah oo dakhligu ku tiirsan yahay, sida amaahaha, xisaab-wareega gudaha dowladda, ama la isticmaalo keyd- yo?
7. Canshuurtii dadka loo adeego laga qaaday miyay hoos u dhacday marka loo eego kharashyadoodii (tusaale- dakhliyadii canshuurta laga soo ururinayay suuqa oo hoos u dhacay halka qiimahoodii hawl socodsiintoodii iyo faro ku-hayntoodii ay korodhay?)
8. Dowladiina hoose miyey waafajisaa lacagta (fee) iyo ujuurada adeegyada xaaladaha sicir-bararka iyo kororka kharashka hawlfulinta.
9. Miyaa ay qaab-dhismeedka dadweynaha (demography) iyo dhaqaaluhu si daran u saameynayaan sida aad ku heli lahaydeen dakhli mustaqbalka dhaw (tusaale, saamiga dadka da'da waaweyn oo kordha, shaqooyinka warshadaha oo lawaayo)?
10. Ma aragteen hoos-u-dhac dakhli oo muujinaya xaalad maaliyadeed oo sii xumaaneysa?

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Maaliyada qaybteeda kale ee muhiimka ah waxay tahay kharashka oo kaaga baahan in aad siiso fiiro gaar ah haddii aad tahay xubin. Way cadahay, dowladiina hoose in aysan galayn xadi-koror kharash ka siyaado ah oo ka sareeya xadi-kororka dakhliga. Maadaama, kharashyadu ay si fudud ku galaan hay'aduhu, ka taxadarkiina waa muhiim . Waxyaabaha aad ka foajignaaneyso waxaa ka mid ah:-

1. Miyaa ay idin soo martay kharash koror qofkiiba oo ka badan dakhli kororka qofkiiba? Haddii ay jirto (sidaasi) ma sugi kartaa kharashka ku kordhay) Ma mashaariic iyo adeegyo cusub baa? Kuwii hore ama kuwa cusub? Waax gaar ah? Maalgelin raasamaal mise hawl-socodsiin? Saameyn guud oo kharash sida mushaarooyinka? Haddaan soo koobno, gaar u tilmaamo halka kharashku ka kordhay.
2. Miyaad aragteen tirada shaqaalaha oo kordha marka madaxda loo eego?
3. Miyay hoos u dhacaysaa wax soo saarka shaqaaluhu.
4. Miyay foajarka mushaarka kuugu jiraan “magacyada shaqaale aan jirin” (liis been abuur ah)? (kuwiina aan ogayn inay jirto farsamadan khiyaanada ah, dowladaha hoose qaarkood ayay ugu jiraan fojaradooda mushaarka tiro shaqaale ah oo aan goobaha shaqada lagu arag. Taasoo aan ku eegayn waax, shaqaale dhintay dhawr sanno ka hor welina qaata mushaarkoodii (jeega-mushaarka); hadaba, waad garatay inay arrintu cadahay. Magaalo Afrika ku taal ayaa laga eryay shaqaale kor u dhaafay 1200 oo ka tirsanaa cududooda shaqaale oo dhanaa 3000, taasoo ahayd shaqo wanaagsan oo xiddida loogu saarayey shaqaalaha caaglayaashaah.
5. Miyaa kharashyada xadidan, ama “khasabka ah” la kordhaan sida ay u kordhayso boqolkiiba wadarta kharashka hawl fulinta (tusaale – bixinta deynta, xuquuqda hawlgabka, heshiisyada muddada dheerah?)
6. Miyaa kharashka xuquuqaha dheeraadka ah kordhiyaa marka loo eego boqolkiiba mushaarooyinka? Nidaamyada qaarkood ayaa u ogolaada shaqaalaha in ay is gaarsiiyaan fasaxyo aanay qaadan sannado badan oo culeys ku noqda xubnaha marka dambe.
7. Miyaa aad leedihiin hab aan wax-ku-ool ahayn oo lagu daba gelo miisaaniyada oo ogolaada in uu kharashku kordho iyada oo cidna ka war qabin ama ogolaada kharash-dhaaf aan la xadidin meelaha qaarkood?
8. Miyaa ay dowladiina hoose iska dhego tiraysaa mas'uuliyadeeda dayactirka ah? Haddii ay sidaa tahay, tan waxa ay cawaaqib xun ku keeni doontaa mustaqbalka qiimaha iyo tayadaba.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Tilmaamayaal kale oo dhiillo-sheeg ah

1. Maku salayseen xaalada lagu jiro dheeli-tirka miisaaniyadiina?
2. Ma joogtaysaan keydadka loogu talo galay arrimaha deg-degah?
3. Ma leedahay Dowladiina hoose lacago ku filan oo lagu bixiyo qaansheegadka waqtigooda?
4. Hadii dawladiina hoose ay samaysato wakaalado u fidiya adeegyada qaarkood (sida biyaha iyo bulaacadaha) miyay deyn ku galaan? xasuuso, qaar badan oo ka mid ah hawl fulinadaas inay leeyihiin maareyn xumo soon oqnoqota.

Maxaayeelay iyagoon si toos ah u hoos imanayn dabagalka xubnaha golaha deegaanka, taasi micnaheedu ma ahan, wixii ay xumeyeen in ayna wax u dhimi karaynin magaca ama sumcada dawlada hoose.

Ma dhaqaale-darro ayaa idin ku soo fool leh?

Dhibaatooyin badan oo ka mid ah kuwa horey aanu u soo qaadaadhignay waxay khatar (mijaxaabin) gelin karaan maaliyadda dowladiina hoose haddii muddo dheer la dayaco.

Marka tani dhacdo, oo keenaysa in la go'aansado xalintoodii habab guracan oo aanan xalinayn dhibaataadii, lakiin ay kaga sii daraanayso dhibaataadu xubnaha golaha deegaanka oo raacaya talaabooyinkaaga. Hadaba, si kooban aanu u eegno talaabooyinka qaarkood oo ay qaadi karto dowladiina hoose marka xaaladahaas oo kale soo wajahaan:

1. Ma wadaan isticmaalka keydadkii soo kordhayay sannadihii la soo dhaafay oo aad ku dheeli tirtaan miisaaniyada? (waa la garan karaa, qaar idinka mid ahi inay yidhaahdaan “Anagu aad baan u nasiib badanahay”).
2. Golahiina xubnaha golaha deegaanka ma soo wajahdaa xaalad joogta ah oo ay lacag ku soo amaahdaaan si ay u daboolaan kharashyada ama uu ku dhaqmo farsamayn ah inuu lacag laga saaro lambar xisaabsocota kuna shubo mid kale si loogu doobolo qaansheegatooyinka taagan.
3. Si isdaba joog ah ma u daahisaan bixinta kharashyada dayactirka iyo waliba kuwa muddada dheer socda ee ay ka mid tahay hantida hawl-qabadka?
4. Ma iibisaan hantida ma guuraanka ah ee dadweynaha si loogu daboolo kharashyada la galo?
5. Ugu dambeyn had iyo jeer waa suurtoagal in lala kulmo xisaabiye xariif ah oo isku dubaridi kara “buugta” si uu uga dhigo miisaaniyada mid isku-dheeli tiran. Qaabkan

**Xubinta
Golaha
Deegaanka
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

siyaabo badan ayaa loo qaban karaa, iyadoo ay ka mid noqonayso dhaq-dhaqaajin qorshaysan oo dib loogu dhigayo miisaaniyada mustaq-balka. Waajibaadyadii hadda la qaban lahaa iyo kororka dakhliga sannadka soo socda oo lagu darsado sannadkan. nasiib daro, xeeladahani waxba kama tarayaan xalinta dhibaatooyinkan.

Sidaan bilawgiiba u sheegnay aqoonta la xiriirta qaybtan ama dhamaystirka xilkan, waa mid adag, oo qaalina ah. Sidan marka loo yiraahdo, waxa la oran karaa waan ka leexanay wadadii aad u malaynayseen inaan wadno. Haddii aad noo ogolaataan inay noqoto inaanu is difaacno, waxaanu rumasanahay inay muhiimad idiin leedahay idinka iyo saaxiibadiina xubnaha golaha deegaanka inaad fahamtaan “sawirka weyn” ee muuqanaya marka ay timaado hawlaha maaliyada.

Tusayaal Ah Akhrinta Bayaanada Maaliyada

Inta aynu xirin ka hadalkan ku saabsan xilkiina masuul maaliyadeed, waxaan doonaynaa inaan ka bixino faalllooyin dhowr ah oo sida loo akhriinayo bayaanada maalgelinta. Sannado lala shaqeynaayay xubno la soo doortay, waxaa la ogaaday inay qaar badan oo idinka mid ahi ay leeyihiin ceeb xun oo aan la xakameyn karin markana gacmahooda ay soo galaan bayaano ay ka buuxaan tirooyin. Waan u dabacsanaan karnaa maxaa yeelay cabsi ayaa nagaga jirta arrimahan. Halkan waxaan ku qoraynaa raadad ka mid ah sida loo dhimo/yareeyo walwalka kaaga imaan kar marka lagu hor keeno bayaanada maaliyada ee billaha ama afar bilood ah ah si ay u noqdaan qodobada fadhiga soo socda ee golaha xubnaha deegaanka. Marka ugu horeysa xooga saar dhawr ka ugu mudan tilmaamayasha waa-weyn ee maaliyada fayow ee maamulkiina hoose. Dakhliyadu guud ahaan ma ku filan yihiin? qiyaasihii la sameeyay wakhtigii miisaaniyada la dejiyay? Si loo fahmo sawirka qaybtiisan, waxaad u baahan doontaan inaad ku samaysaan qiyaaso waqtiyaysan sida dakhligu ugu soo xiroonayo dowladiina hoose. Sababtee? Maxaa yeelay meelaha dadkhligu ka soo baxo qaarkood ayaa laga soo ururiyaa lacago kala badan marka lagu guda jiro xiliga miisaaniyad dejinta. Tusaale – waxaa la helayaa dhammaadka afar biloodka labaad oo 50% ka ah, wadarta guud ee dakhli sannadeedka la qiyaasay way ina marin habaabinaysaa haddii la yiraahdo goob weyn waa in tirada isugenta dakhligooda lagu soo ururiyaa lixda bilood ee sannadka ugu horaya gudahooda.

Si la mid ah ayay saameyn ugu yeelanaysa raadadka kharashyada. Ma lagu xakameeyay inta ay u ogol yihiin xuduudaha uu u sameeyay isugeynta guud ee miisaaniyada sannadeedka, Ma waafaqsan yihiin qiyaasaha billaha ah ee ay sameeyaan shaqaalihii? Hadii aysan ahayn, waxay tahay xiligii wax la iska weydiin lahaa su’aalaha la tilmaamay inaan u magcawno xubno gaar ah oo ka tirsan shaqaalaha oo iyaga lagala xisaabtamo maareynta maaliyadaha maamulkiina.

Fiiro goobaha dakhliga. Qaar aad u yar miyay ku jiraan, oo ku keenaya kharash dheeraad ah dakhli soo ururintooda oo ka badan kan laga soo ururiyo. Tani maahin waayo aragnimo aan caadi ahayn, haddii ay jiraan ilo dhaqaale oo aan wax soo saar lahayn, ama ayaga baab’I ama kordhi wax soo saarkooda hadii ay suurtagal tahay

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Mid la mid ahi waxay dhab u saamaysaa kharashyada. Ma leedihiin kharashyo loo arko inay si aan caadi ahayn uga sareeyaan marka loo eego kuwa kale iyagoon la heyn sabab macquul ah/cad? Haa haddii ay tahay, waa wakhtigii kuwa ka masuulka ah laga codsan lahaa inay sharaxaad ka bixiyaan.

Ku dhaqan xeerka nin ka la yiraahdo Pareto'. Si sahlan ayuu u dhigay, wuxuuna yiri, guud ahaan dakhliga (ama kharashyada) 80% waxay ka soo xiroodaan 20% goobaha (qaybaha) cashuurta. Xaalada wajigan yeelanaysa, badanaa, badanaa waa wax aad u waxtar badan, wax ku oolna ah in diirada la saaro 20% ka dakhliga ka soo xaroonaya qeybaha, ee noqonaya 80% miisaaniyadaada, haddii aad doonaysaan in aad ururisaan dakhli badan, ama aad joojinaysaan 20% ka qaybaha ee ay kaaga baxayso kharashka 80% miisaaniyadaada.

Tilmaamaha kale ee maaliyadeed ee ah in dib loo eego waa sida lacagtu u soo gasho/xerooto. Ma ku filan tahay lacagta soo xeroonaysa inay daboosho kharashyada joojtada ah. Haddii ay haa tahay maxaad ka qaban kartaan? Ma awoodi kartaan inaad hoos u dhigtaan kharashyada iyadoo aad dib u dhigaysaan kharashyada qaarkood ama aad dardar gelinaysaan goobaha dakhliga ee ay ka suuroobayso in loo maareeyo sida ugu haboon? Tusaale – ma la ururin karaa cashuurta leesimada ganacsiga sannadka bilahiisa ugu horeeya?

Socodka lacgahu wuxuu muhiim yahay waqtiyadda ay jirto fa'iidooyinka. Haddii dowladiina hoose ay soo saartay oo cashuur dheeraad ah, miyaad gelinaysaan goobo la isla ogolaaday?

Marka aad fiirisaan tilmaamayaasha leh “tigikyada waa-weyn” ka dib, waa in diirada la saaro qaar ka mid ah goobaha dakhligoodu cad-yahay ee afgarad maaliyadeed leh. Ma jiraan dakhliyo ama kharashyo leh baalal balaaran oo aad ku soo aragteen meelo gaar ah. Tusaale – ma jiraan in si xoog leh hoos ugu dhacaan dakhliga cashuuraha suuqa (saylada) bishii ama afarbiloodkii la soo dhaafay. haddii ay tahay haa, una muuqato in ayna lahayn sabab la rumaysan karo raadi waxay u dhacday? mid la mid ah, waxay dhab uga jirtaa kharashyada. Tusaale – qiimaha shidaalku ma u korodhay si aan la filanayn bilahiigu dambeeyay? haddii ay tahay haa raadi waxay udhacday?

Waxa laga yaabaa in aad doonaysaan inaad raadisaan bayaanada maaliyadda goobo dakhli iyo qaybo kharashyo oo ka maqan waxbixin maaliyadeedka. Tusaale – haddii ayna jirin lacago loo qoondeeyay dayactirka jidadka iyo bulaacadaha, waxaad dooni kartaan inaad heshaan sababta keentay. Arrintan wakhtiga miisaaniyad dejinta in wax laga qabto ayey ugu wanaagsan tahay, laakiin su'aalahan oo kale waxay ku haboon yihiin wax ka qabadkooda wakhti kasta oo sannadka gudahiisa ah inta aad tihiin masuul maaliyadeed.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Tilmaamayaal Muhiim ah

- x Maalgaliye dowladeed noqoshadiisu way balaaran tahay wayna adag tahay, waqti iyo tamarna waa u baahantahay waana shaqo muhiim.
- x Hab madaxeedka loo dejiyo miisaaniyadaha intooda badani oo ay isticmaalaan dowladaha hoose wuxu kugu muuqanayaa inay leeyihiin hab xisaabed caqli gal ah iyo maareyn xumo.
- x Dariiqa wanaagsan oo loo dejiyo miisaaniyada raadinteeda wali ma noqon mid aad waxtar u leh. Waxaa jira in yar oo rajo ah oo laga helay wareegii ugu dambeyay ee dejinta miisaaniyada – oo ah wax loogu yeero hadaf laga soo xigtay miisaaniyad dejinteed (mission-driven budgeting).
- x Xubinta golaha deegaanka, haya xilka masuul maliyadeed, wuxuu u baahan yahay xog maaliyadeed oo isku dhafan si loo heli xogta iyo tirooyinka dhammaan looga baahan yahay heerarka kala duwan ee kala ah – siyaasad sameynta, hawl fulinta, daba-galka & qiimeynta.
- x Qorshaynta maalgelinta lacageed, dayactirka qalabka iyo dhismayaasha waxay noqdaan labada hawlood ee xiliyadoodu ugu adag ay soo maraan dowladaha hoose badan-kood. Waxay u baahan yihiin in la siiyo fiiro gaar ah si ay xubnaha u qabtaan xilka maaliyadeed.
- x Xubnaha dowlada hoose waa in ay qadariyaan dhaqan galinta siyaasadaha maaliyadeed, inay hagto wax qabadyada ay ku talageen, dejinta qiyaaso iyo shuruucda ay ku shaqayn la haayeen madaxdooda.
- x Xaalada maaliyadeed ee dowladiina hoose waxay ku xiran tahay qodobo badan iyo in tixgelinta la siiyo dakhliyada iyo kharashyada u baahan mudnaanta.
- x Waxaa jira dariiqyo kooban oo caqabada ku noqon kara mustaqbalkiina dhaqaale, taasine idin kula matlinayno.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

1. Qaar ka mid ah dadkii dib u eegay agabkan ayaa qaarkood dareen ka qabeen isticmaalida ereyga “masull maliyadeed”. Ereygan dhadhankiisa oo u janjeera ganacsiga, si fiican uma cabirayo aragtida guud ee doorka xuinta gole deegaan. Laakiin markii aan falanqaynay erayo kale, way noo suurtoobi wayday in aan helo erey kale oo u dhigma. Tusaale, ‘miisaaniyad-sameeye’ (Bajadku) aad ayuu u kooban yahay; ‘maareeye maaliyadeed’ (financial manager) waxa uu sharaxayaa xilalka khasnajiga; ‘qorsheeye khayraad’ (resource planner) aad ayuu u balaaran yahay; kuwa kale ee aanu fiirinana waa ay gudbin waayeen nuxurka muhiimka ah ee doorkan. hlkaa magac-bixineed ka dib waxa aanu dib u qaadanay ereyga ‘masuul maliyadeed’. Doorashadan waxa taageeray qaamuuska ‘Webster’ oo qorey in isticmaalka ereyga ‘masuul maaliyadeed’ uu jirey ilaa sannadkii 1618 oo uu macnihiisu yahay “ ka ku takhasusay in uu abuurto (ururiyo) oo uu kharash gareeyo hantidaguud”.
2. Valente, Maureen, “Budgeting,” ch. 6, *Elected Officials handbook, Setting Policies for Internal Management* (3rd ed.), No. 4 (Washington, D. C., International City Management Association, 1988) p.42.
3. Anton, Thomas J., *The Politics of State Expenditure in Illinois* (Urbana, IL, University of Illinois Press, 1966), pp.49-52.
4. This approach to public budgeting is described in detail in Osborne, David and Gaebler, Ted, *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector* (Reading, MA, Addison-Wesley, 1992), pp. 3-4
5. Godsey, Maureen W., *Financial Performance Goals: A guide for Setting Long-range Policies, Handbook No.4* (Washington, D.C., International City Management Association, 1980), p. 5.
6. Groves, Sanford M., *Evaluating Financial Conditions: An Executive Overview for Local Government Handbook No. 1* (Washington, D.C., International City Management Association, 1980), pp.11-19.
8. Godsey, Maureen W., *Financial Jeopardy!: Policies and Practices That Can Affect Financial Health, Handbook No. 3* (Washington, D.C., International City Management Association, 1980), pp.5-10.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

Qaybta 2aad

Aqoon-is-weydaasri

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Ujeedo

Kulan hawleedkan waxaa uu barayaa ka qayb galayaasha xilka xubnaha golaha deegaanku ay ku leeyihiin habka masuul maaliyadeed ee dowladaha hoose iyadoo xoojin gaar ah la saarayo qorshayn maaliyadeedka miisaaniyad samaynta ee mudada dheer. Xubnaha dhamaysta kulan hawleedkan waxay awoodaan inay ogaadaan tillmaamayaasha dakhli iyo kharashka ugu muhiimsan iyo sida loogu isticmaalayo qiimeynta xaalada maaliyadeed ee ka jirta dowladaha ay u shaqeeyaan una adeegaan.

Tusmada

Sharax gaaban oo laga bixinayo hawl barasho kasta waxay ku muujisan tahay hoos iyadoo ay raacsan tahay dhererka wakhtiga ay u baahantahay qiyaas ahaan. Haddii aad doonto inaad wax ka bedeshaan taxanahooda, si wax looga saaro ama loogu kordhiyo aqoontaada, ku dhaqaaq fulinteeda xorbaad u tihiin.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

8.1

Layli xiiso/Dardar gelin ah: fikir is waydaarsi ah: Ka soo qayb galayaasha waxay qorayaan fikrado hal abuur leh oo kor loogu qaado ururinta iyo keydinta lacagta magaaloyinkooda. War bixintooda waxay ku soo bandhigayaan warqado baladhan si looga doodo (30-45 d).

8.2

wadaagid (isdhaafsi) waayo aragnimo: Kuma ayaa wax qabtay? Ka qayb galayaashu waxay isticmaalayaan qoraalo la siiyay si ay u tilmaamaan masuuliinta ka tirsan maamuladooda ee ka mas'uulka ah 20 ila 24 qorsha maaliyadeed iyo shaqo maareynood mid kasta (75 daqiiqo).

8.3

Cashar bixinta tababaraha: cashar bixin kooban oo ku saabsan oo, laga soo xigtay casharka buugan ee ku saabsan tababarida iyo waayo aragnimadiina iyadoo dib loogu eegayo habka miisaaniyad sannadeedka, ka fiirsashadu muhiimada ay u leedahay “Qorshaha xiliga dheer” ee maalgelinaha iyo kaabayaasha maalgelinta. In laga doodo miisaaniyada siyaasadeed maaliyadeed iyo sida xubnuhu kanaf-ahaantood ay isku diyaarin lahaayeen inay qaadaan daba galka maaliyadeed ee bulshooyinkooda (30 daqiiqo).

8.4

Xaalad Barasho: Darsid cashuur siyaasadeed oo aan ula kac ahayn. Ka qayb galayaashu waxay akhriyayaan xaalada arin khusaysa qiimayaasha allaab isku-dubarididoodu aysan isqaadanaynin oo ah hadafyo cashuureed si looga doodo natiijooyinka xun ee ka iman kara laakiin siyaasad maaliyadeed oo aan la qeexin ku dhaqida fayyo-qabka maaliyadeed ee bulshada (90 daqiiqo).

8.5

Layli: Qiimaynta xaalada maaliyadeed. Ka qayb galayaashu waxay isticmaalayaan liis ah dhibaatooyin maaliyadeed oo caan ka ah maamulka dawladaha hoose, si ay qiimeyn ugu sameeyaan xaalada maamulada dowladahooda hoose iyadoo qiyaaso laga qaadanayo xaalada deg-deg ah, muhiimada ay leeyihiin iyo in laga doodo waxa laga yeelayo xalinta dhibaatooyinka la cadeeyay (90-120 daqiiqo).

8.6

Layli: ka baaraan dega bayaanada maaliyadeed. Ka qayb galayaashu waxay isticmaalayaan bayaano maaliyadeed oo tusaale ah. Si ay u caddeeyaan isburimaha/isqaban la'aanta ku jira qaababaka dakhliga iyo kharashka, si ay u maleeyaan dhibaataada keeni karta isburimahan (60-75 daqiiqo).

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

8.7

Layli xirfad gudbin ah. Weydii xubnaha, inay gaar gaar u soo gudbiyaan waxa ay ka damacsanyihiin inay qabtaan kulanka ka dib iyo waxa ay ku qabayaan waxa ay ka barten ee ah qorshaynta maaliyadeed iyo maareynta kulankan, si ay ka dib kuwa kale ula wadaagaan (30-45 daqiiqo).

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

8.1 Layli xiiso gelin ah: Ra'yi is-weydaarsi

**Wakhtiga: 30-45
Daqiiqo**

Ujeedo

Layligan ka qaybgalayaasha waxa uu ka caawinayaa abuurida afkaaraha (afkaarta) dakhliga kor loogu qaadayo iyo kharashyada hoos u dhegoodaba iyo inuu ka qayb galayaasha ku dhiirigeliyo wada hadalo dhexdooda ah.

Geedi-socod

U sharax ka qaybgalayaasha inay waayo aragnimadooda xubin ahaan ay ka soo xigtaan si ay u abuuraan afkaar badan oo sare loogu qaadayo dakhliga adeegyada dawladaha hoose iyo hoos u dhigida qiimayaasha adeegyada lagu fulinayo loona isticmaalayo dariiqada afkaar abuurista loo yaqaan xeelad koox magaceed (the nominal group technique NGT).

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

Si aan u bilowno ku qor laba su'aalood warqaki karaan ka dhamaan ka qeybgalayaasha:

1. Maxay tahay hal talaabo oo ay dawladeyda hoose ku dhaqaaqi karto si ay u soo ururiso dakhli badan?
2. Maxay tahay hal talaabo oo ay dawladayda hoose ku dhaqaaqi karto si ay uu yareeyso qarashka?

Ka qaybgalayaasha ayaa la weydiinaya si ay uga jawaabaan su'aalaha iyagoo u qoraya sida fekradooda la tahay; hadana waxa la weydiisanayaa inay soo jeediyaan warbixintooda. Ku tix afkaartaada dakhli kordhinta ah dhinac warqada ballaaran, dhinaca kalena kuwa dhimida qarashka.

Marka la dhammays tiro labadan qoraal, ku bilow dood aad ka qaybgalayaasha ku weydiinaysa dhawrkan su'aalood:

1. Maanta yaa kororsaday hal fikrad oo waxtarleh?
2. Ma jirtaa qof keenay fikrad la xariirta tan maskaada ku jirto ?
3. Waa maxay saameynta uu layligani ku yeelan karo adiga iyo xubnaha golaha deegaanka?

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Qoraalada Xeelada koox Magaceedka

Xeelada koox magaceedku waxay tahay tab ah fikrad wadaag oo loo isticmaalayo abuuritaanka fikrad, codeyn habaysan iyo dood kooxeed waxay caawiyaan sida-koox u dooran lahayd xalka ama hawl qabadka la doorbiday. Habku waa bayaan kooban oo dhibaataada lagu xalinayo ku qoro warqad balaadhan (chart pad) (bayaan ku bilaabmaya kelmadaha, “Sidee baa.....”) ha badnaato ama ha yaraatee u xidhiidhsan sida soo socota.

Tallaabada 1:

Marka la aqriyo bayaanka dhibaataada, hogaamiyuhu wuxuu ka codsanayaa ka qaybagalayaasha inay qoraan fikrado ay u malaynayaan in ay xalinasyo dhibtaada. Ka qaybagalayaasha waxaa loo sheegayaa in ay u shaqeeyaan si aamusnan iyo keli klei ah.

Tallaabada 2:

Iyadoo loo fadhiyo qaab wareeg ah, ayaa la weydiisanayaa ka qaybagalayaasha inay soo jeediyaan jawaabaha ay soo taxeen, isagoo hogaamiyuhu ku qorayo sabuurada, howshana wuxuu wadayaa uu wada qoro fikradahaa ka qeyb galayaasha.

Tallaabada 3:

Marka ay dhamaadaan fikradihii la soo jeedinayay ka qaybagalayaasha waxa laga codsanayaa inay fikradahaas mid mid uga doodaan si loo hubiyo in la fahmo mid kasta. Tallaabadani waxay xoog saaraysaa in la cadeeyo micnaha aysan aheyna in laga doodo suurto-galahaansho-nimadeeda.

Tallaabada 4:

Ka qaybagalayaasha ayaa laga codsanayaa inay keli keli uga doortaan shan fikradood inta ku qoran sabuurada, mid kastana ay ku qoraan kaar u gaar ah, hogaamiyuhu wuxuu taxayaa codadka iyo warbixinta. (fikrada noqotay/gashay kaalinta kowaad).

Si ka duwan fikir wadaaga oo ah wada xariirka ka qeyb galayaasha ilaa bilow (NGT), NGT wuxuu u oglaanayaa ka qeyb galayaasha in ay shaqeeyaan iyaga oo iska agdhow, laakiin u qoraya fekradahooda si gaar gaar ah intii ay ka sheekeynsan lahaayeen fekradahooda. Natiijaduna waxaa la ogaaday in kooxaha NGT ay ka howl qabad fiican yihiin kooxaha xariiraya marka la eego soo saarita fekrado tayo leh, tan waxaaa ugu wacan in ka qeyb galayaasha isticmaalaya NGT aysan fekradahoodu la kulmayn qiimayn aan miisanayn

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

**Wakhtiga: 75
Daqiiqo**

Ujeedo

Layligan, waxa uu ka caawinayaa ka qaybgalayaasha siday u ogaan la haayeen ilaa inta u leeg yahay hannaanka caadiga ah ee mas'uuliyada qorshaynta maaliyada iyo maareynta ee ay wadagaan dowladahoodu. Hal faa'iido oo uu leeyahay layligani waxa u yahay inuu dareen-siiyo xubnaha qaybta maaliyada waxa iyaga laga filayay inay ka qabtaan, iyo waxa ay filayaan inay ka qabtaan kuwa kale. Ka qeybgalayaashu ha dhameeyan layligan inta aan loo sheegin wax fekrad ama macluumaad ah, madaama layliga ujeedadiisu ahayd in waaya aragnimadooda lala xariiro intii loo sheegi lahaa waxa saxan iyo waxa kha;dan.

Geedi-socod

Shax masuuliyadeedka maaliyada waa in horey loo diyaariyaa sida hoos ku muujisan. Wax ka bedelka sharaxa shaqada ama xilalka mas'uuliinta haday timaado duruufo jira awgeed waxba kuma jabna.

Nuqalka shaxda ah sii ka qayb-gale kasta oo ka codso inay akhriyaan hawl kasta bayaankeeda, si ay u sheegaan/cadeeyaan ka uu yahay mas'uulka u fuliya hawshaas magaalooyinkooda – ka codso inay tilmaamaan meesha X-da la dhigayo ee ka soo horjeeda hawsha iyo mas'uulka mas'uuliyadiisa ay hoos imanayso. Ka codso ka qaybgalayaasha inay sii wadaan ka shaqeynta shaxda ilaa hawl kasta laga calaamadeeyo “X” si loogu magacaabo mas'uulka fulinaya. Waa in xooga la saaro jawaabaha ka qaybgalayaasha siday u gudbin la haayeen – qofkeebaa ka mas'uul ah fulinta shaqo kasta, oo aan ahayn “qofkeebaa ka mas'uul noqondoona”. Casharkan ka hor, shax balaaran ku sawir sabuurada. Marka ka qaybgalayaashu dhameeyaan shaxdooda qofeed, ka codso inay gacmahooda kor ugu qaadaan mid kasta qofka ka mas'uul ah shaqada kowaad. Natiijada u qor habka lagu muujinaya warqad balaaran. Waa la sii wadayaa ilaa dhamaan xogta shaqo kasta la qoro. Kala dood natiijooyinka iyadoo la isticmaalayo su'aalaha hoos ku taxan ama kuwakale:

1. Sidee bay isu-ekaanshaha natiijooyinku yihiin ama uga gedisan yihiin wixii aad filanayseen
2. Hannaanka guud; maxay tahay dariiqada uu uga ka gedisan yahay dariiqada xilalka

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

- loo qoondeeyay qorshaynta maaliyadeed iyo maareynta hay' daha.
3. Maxay yihiin samaaynta layligan uu ku yeelanayo xubnaha golaha deegaanka xilkooda masuul maaliyadeed.

Wakhtigu haddii uu saamaxo, waxaad u soo jeedin kartaa inay dib u soo celiyaan jantuskooda si ay u tilmaamaan:

1. Waa kuwee shaqoyinka ay ka qayb-qaateen oo aysan in in ay ka qeyb qaataan
2. Waa kuwee shaqooyinka aysan ka qaybqaadanin oo ay ahayd in ay ka qeyb qaataan.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

1. Xildhibaanka la soo doortay	4. Hanti-dhowre
2. Agaasimaha maamulka	5. Madaxda qaybaha
3. Lacag-haye/yaha	6. Kuwa kale
7. Lama yaqaan	

Howlaha

1 2 3 4 5 6 7

1. Diyaarinta bayaano maaliyadeed, jadwalada & warbixinada
2. Diiwaan hayaha xisaabadka guud
3. Isku xirka dukumentiga miisaaniyad sannadeedka
4. Diyaarinta warbixinada miisaaniyad iyo fulinta xiliyaysan
5. Diyaarinta waraaqaha xaadirinta todobaadle/biloodle
6. Joogtaynta tirinta hantida maamulka
7. Ururinta dhammaan wixii lacago lagu leeyahay maamulka dowladahaose
8. Ogolaansho lacagta dhigalka in loo bedelo Raasamaal
9. Qiimeynta iyo warbixinta ka sameyn xaalada maaliyadeed ee dowlada hoose
10. Doorashada hannaanka miisaaniyada ee ay isticmaalayaan maamulka dowladahaose
11. Diyaarinta lacagta maalgelinta ee ay u baahan yihiin maamulka dowladahaose
12. Ansixinta xadka isticmaalka qarasha ama yaraynta adeega
13. Diyaarinta iyo qaybinta warbixin maaliyad sannadeedka
14. Ansixinta miisaaniyad sannadeedka, saamiga ka cashuurta, iyo qaabka lacag bixinta

**Xubinta
G/Degaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

15. Diyaarinta dakhli sannadeedka iyo qiyaasaha kharashyada
 16. Aqbalid bixinta deynta muddadadheer
 17. Go'aansashada maalgelinaha waxtarka leh ee lacagta raasamaalkaah
 18. Go'aan minta hawl fulinaha maaliyadeed inay haboon yihiin iyo inkale
 19. Ogolow bixinta lacagii loo ansixiyay in wax lagu soo iibiyo
 20. Isku isku dheeli mashaariicda si loo xaliyo caqabdaha miisaaniyada
 21. Daba-galka hawl fulinaha miisaaniyada oo si joogtoah
 22. Ku diyaarinta miisaaniyada foomamkacodsiga
1. Wax ka qabashada moranada/khilaafyada ay cashuurtu keento

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la
soo doorto**

Wakhtiga: 30 Daqiiqo

Ujeedo

Cashar bixintani waa inay ka qaybagalayaasha siisaa-afkaar iyo muuqaalada dhan kasta uu yeelan karo xilka masuul maaliyadeed iyo gundhiga nuxurka ay ku isticmaali karaan layliyada – qof-qofka ah ama kooxaha ah ee ku jira kulan-barashadan.

Geedi-socod

Diyaari cashar bixin ku salaysan macluumaad (xog) laga soo xigtay curiska soo socda ee xilka masuul maaliyadeed. Gaar-ahaan, hannaanka miisaaniyad sannadeedka oo dib-u-habayn lagu sameeyo iyo muhiimada ay leedahay ka fikirida “qorshaha-dheer” ee maal-gelinaha raasamaalka iyo maalgelinta kaabayaasha adeega. Ka dooda miisaaniyada iyadoo loo eegayo siyaasad maaliyadeedka iyo sida xubnaha gola deegaank laftooda ay u diyaarin karaan si ay u qaadaan culayska maaliyadeed ee bulshooyinkooda.

Xubinta Golaha Deegaanku markuu yahay Mas’uul Maaliyadeed

Kaararka xussuus qorka xogta sharaxaad guud laga bixiyay waxay kaa caawin kartaa si aad u dabooshid xog nidaamaysan iyo si aad ula socotid jadwalka shaqada. Cashar bixinta gudaheeda waa in mar kasta ka qaybgalayaasha su’aalo la waydiiyaa si loola socdo fahankooda iyo si loo helo feejignaantooda (ay casharka ay siinayaan). c\Cashar bixinta waa in lagu kordhiyaa qalabka kaabe arageed (visual aids) oo ay ka mid yihiin warqadaha bal-balaaran oo horey wax loogu sii qoray/daabacay, iyo warqadaha ay wax ka dhax muuqan karaan (transparency sheets) ee mishiinka wax-gudbiya lagu isticmaalo (overhead machine), oo caawin kara fahanka.

Tababarka Hoggaanka la soo doorto

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Wakhtiga: 90 Daqiiqo

Ujeedo

Sidii aan ku soo falanqeyney buug tababar oo hore, Siyaasad waa bayaan ku saabsan awood (waxqabad) iyo ku-talagalka dowladu ugu adeegeyso aasaaska mashaariic iyo adeegyo cusub. Caadi ahaan siyaasada waa mid laga baaraan degay, hadaf cad leh oo lagu talagalay. Si kastabada ha ahaatee, siyaasada waxay noqon karaa mid aan ku talagal ku iman, ama dayac goluhu keenay. Sida aad tusaalahan ku arki doono, siyasada aan ula-kaca-ahayn ee kala soocaya dadka marka danbe waxay dhaawacdaa awooda dowlada hoose ay ku bixineyso adegyada loo baahan yahay.

Geedi-socod

Ka-qayb-gale kasta waxa aad siisaa nuqul tusaalaha oo la yirhaahdo siyasada aan ula-kaca ahayn ee canshuur qiimeynta Choumohani. Weydii in ay akhriyaan tusaalaha. Dabadeedna ayaga u qeybi afar ama shan kooxood oo yar yar. Koox kasta ka dalab in ay ka soo jawaabaan saddexdan su'aalood ee tusaalahan ka dambeeya dabadeedna warbixinta jawaabahooda ha ku soo celiyeen 40daqiiqo.

Marka ay soo noqdaan, koox walba weydii sida ay uga jawaabeen su'aal kasta. Dhiirigeli dooda guud oo isbarbar dhig aragtiyadooda kaladuwan.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Layli

Ninka Sree Gobinda waxa uu leeyahay warshad sifeysa saliida geedka “Mustard” oo kufadhida dhul dhan 2.2 hektar (acres) oo qaali ah oo ku yaala bartamaha magaalada “Choumohani”. Warshadu waxa ay astaan u tahay firfircoonida iyo dhaqdhaqaaqa ganacsatada oo mudaba ka faa’iideysaneyey xasiloonaada dhaqaalaha iyo lacagtoodaba (shillinka). Intaa wax dheer, ayada oo si fiican looga mililicsan karo sida fursadaha loo lumiyo ama loo khiyaameeyo marka la go’aminayo malgelinta mashaariicda iyo adeegada dadweynaha.

Xaalada

Sree Gobin waxa uu gorgortan adag la galay guddiga dib-u-eegida qiimeynta (hantida) isaga oo ka tabanaya inta uu ku qiimeeyey (warshadiisa) xafiiska qimaynta ee dawlada hoose. Xafiisku waxa uu ku qiimeeyay warshadaa 142,000 TK, guddiga dib-u-eegida qimaynta waxa ay hoos ugu soo dhigtay 10,000 TK oo boqolkii todoba ka ah qiimeyntaa hore. Qiimeyn cusub (lix sanno kadib) oo uu sameeyey xafiiska qiimeynta ee warshadaa, oo aan weli laga doodin dibna loo eegin waxa lagu qiimeeyey 231,000 TK. Warshad yar oo kale oo ku taala meel aan ka dheereyn ayaa guddigu ku qiimesey 5,000 TK oo noqoneysa boqolkiiba 12 qiimihii xafiisku u gooyey. Qiimaynta cusub ee warshadaa yar waxa laga dhigay 93,000 TK.

Waxa ay u muuqataa in guddiga dib-u-eegidu aanay lahayn hab-isku mid ah oo ay ku gaaraan qiimeynta hantida la canshuurayo xataa kuwo isku midka ah. Natiijadu waxa ay noqotay in ishan oo cashuur fiican ay ka heli kari lahayd dawlada hoose in ay ku weydo habkan dib-u-eegista. Laakiin raadraaca qiimeynta wuxuu muujinayaa daaqaad furan oo dabagal iyo baaritaan lagaga sameyn karo sida ay u shaqeyso habka go’aan gaarista ee magaaladan. Waxa soo socda faahfaahin ku saabsan wax aka dhalankara habka qiimeynta la sameeyey.

Waxa ay u muuqata in habka qiimeynta hantida uu si xirfad leh u qabto xafiiska qiimeynta. Ilaakiin uu noqdo dhalanteed been ah marka uu soo gaaro guddiga dib-u-eegida. Guddigu waxa ay ka kooban yahay afar xubnood, gudoomiye, hal xubin goole, qareen (lawyer) & ingineer. Guddigu waxa uu shaqeyey ku dhawaad laba bilood oo ay dhaqgeysaneyey rafcaanka hantiilayaasha. Sida uu yiri qiimeeyuhu, hantiilayaashu gaar ahaan kuwa lacagta badan, waxa ay dalbaan dib-u-qiimeyn. Tusaalahan soo socda, oo ku qoran raadraaca qiimeyaha, wuxuu tilmaamayaa guulaha kala duwan ee ay hantiilayaashu ka gaareen guddiga dib-u-qiimeynta. Kuma jirto hanti kaliya oo qiimaheedii la kordhiyey mudadii laqiimeyneyey

**Xubin
G/Degaan
markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

**Aqoon-
is-weydaarsi**

Layli

	Sannadka 1aad		Sannadka 6aad
Nooca dhismaha	Qiiimeynta la soo jeediyey	Qiimenta dib-loogu-noqday	Qiiimeynta la soo jeediyey
Warshad weyn oo saliida sifeysa	142,000	10,000	231,000
Warshad yar oo salida sifeysa	41,000	5,000	93,000
Tukaan yar oo tafaariiqle ah	265	265	819
Warshad looxaanta oo dhexe	22,000	5,000	48,880
Tukaan iibiya qalabka xafiisyada stationary	270	540	2,025
Dhisme ganacsi oo qabyo ah	16,300	8,000	88,000
Guri (ganacsade weyn)	55,000	8,500	237,216
Guri (tukaanle yar)	1299	650	4,875

Su'aalo

1. Waa maxay siyaasada sida dadban uga muuqata habka ay raaceen guddiga dib-u-eegista qiimaha si ay hoos ugu dhigaan qiimaha hantida? Su'aashan marka aad ka jawaabeyso ku xisaabtan shantan arragtiyood ama male (assumption) ee soo socda ay guddiga dib-u-eegista qiimeynta ay u eg yahay in ay kaduulayeen.
 - x Qiimahani hantiluhu ku qiimeeyay hantidiisa ayaa ka muhiimsan ta qiimeeyaha xirfadlaha ah.
 - x Hantilayaasha cabanayaa waxay xaq u leeyihiin in hoos loo dhigo qiimeynta hantidooda.
 - x Looma baahna in qiimaha hantida la bedelo (hoos loo dhigo) ilaa u hantiluhu soo cawdo.
 - x Hantiilayaasha waaweyn oo uga muhiimsan dadweynaha kuwa hantida yar waxay mudan yihiin in ay helaan dib-u-qiimeyn hoose oo weyn.
 - x Hantilayaasha waaweyni waxaay dadweynaha ku dhex leeyihiin awood weyn oo aanay joojineyn "maya waxaad dooneyso".
2. Waa maxay fursad ku luntay ama lagu waayey natiijada siyaasadan maldahan, muxuuse noqonoyaa cawaaqibka (cidhibta) dambe ee malgelinta mashaariicda iyo adeegyada dadweynaha ee Choumohani?
3. Haddii aad ahaan lahayd xubin ka tirsan golaha Choumohani maxaad yeeli lahayd si aad u xaliso ama u (saxdo) xaaladan?

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

8.5 Layli: Qiimayn Xaalada Maaliyadeed

Wakhtiga: 90-120 Daqiiqo

Ujeedo

Cid (koox) kasta oo maamushaa waxay si weyn u daneysaa awooda maaliyadeed ee ay dawlada hoose (b) ku socodsiin karto heerarka adeegyada jira, (t) ku wajihi lahayd khalkhalka dhaqaalaha degaanka, ku dhaca & (j) iskaga caabiyi lahayd culayska koboca iyo hoos u dhaca (dhaqaale). Xildhibaanka xil-kaska ahi bartaa oo u dhaqan geliyaa hababka la xaqiijiyey ee lagu qiimeeyo xaaladamaaliyada.

Layligani waxa uu siinayaa ka-qaybgalayaasha fursad ay ku bartaan qiimeynta xaalada maaliyadeed ee dawladda hoose iyo in ay gartaan dhibaatooyinka la xiriira kharashka iyo dakhliga.

Geedi-socodka

U diyaari ka-qeyb-galeyaasha aqoon-isweydaarsigan liis-hubineed oo lagaga doodayo qaabka iyo muuqaalka kharashka. Liis-warbiixineedka soo socda waxa uu ka kooban yahay dhibaatooyinka u badan ee dakhliga iyo kharashka iyo qiyaas cabireed lagu kala saarayo muhimada iyo xasaasiyada ay leedahay dhibaato kastaa. U sheeg ka-qayb-galeyaasha in ay akhriyaan tilmaan-bixiyaha (instruction) kadibna dhamaystiraan warbixinteeda.

Marka ka-qeyb-geleyaashu ay dhameystiraan liis-hubineedka ee ay isku geeyaan wadarta dhibcaha lagu qiimeeyey dhibaato kasta, kadibna haka jawaabaan su'aalaha soo socda ee ku saabsan dhibaata ugu dhibcaha badan (ama dhibaatooyinka haddii ay isku dhibco yihiin.)

Su'aalo:

1. Maxay tani u noqotay dhibaata ta uga xasaasisan/muhiimsan dhibaatooyinka idinka haysta dakhliga dowladiina hoose? (jawaab uu bixin karo ka-qeyb-galeyaaha noqon karta in dakhliga ka soo baxa dhisme weyn oo cusub oo lagu madadaasho aanu dabooli Karin kharashka ku baxa).
2. Maxay tani u tahay dhibaata ugu muhiimsan/xasaasisan ee dhibaatooyinka kharashka dowladiina hoose? (jawaabtu waxay noqon kartaa deeq la idiin siiyey in aad ku dhistaan warshad bulaacadeed (lagu sifeeyo) oo cusub ayaa sababtay culays kharash aan la awoodi Karin oo lagu socodsiiyo laguna dayactiro).

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Tilmaan

Liis-hubineedka soo socda waxa uu ka kooban yahay sideed bayaano oo ku saabsan qaab dhismeedka dakhliga iyo sideed kale oo ku saabsan muuqaalada kharashyada. Liis-hubineedka waxa looga jeedaa in uu kaa caawiyo sidaad u heli lahayd dhibaatooyinka maaliyadeed ee had iyo jeer ka jira hayadaha tiina oo kale ah.

Si aad u isticmaasho liis-hubineedka akhri bayaan dhibato kasta. Haddii aad rumeysan tahay in bayaanadani inay muujineyn dhibaato ka jirta hay'adiina, calaamadi sanduuga “Maya” una gudbi ta ku xigta. Dhinaca kale, haddii aad rumeysantahay in ay muujineyso dhibaato ka jirta hay'adiina, calaamadi sanduuqa “haa”. Kadibna ka dooro hal tiro hal iyo shan ta muujineysa sida ay xasaasi u tahay (u baahan in si deg deg ah wax looga qabto shido iyo xaladad deg deg ah oo la arkeyo) si dhibaatan wax loogaqabto.

Marka aad taa sameyso, sidaa oo kale u qiimee si aad u muujiso sida ay muhiim u tahay (cawaaqibka dambe ee ay ku yeelaneyso fayooabaanta iyo wanaaga hayadiina) in laqaado talaabo wax lagaga qabanayo dhibaatooyinkan. Isku dhaf tirooyinka aad calaamadeysay kadibna ku qor wadarta halka loo baneeyey. U gudbi ta ku xigta adiga oo jidka raacaya ilaa aad 16ka bayaan aad ka wadajawaabto.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Dhibaatooyinta Dakhliga

Dhibaato miyaa?

Haddii ay “haa” tahayna
Xasaasibaa?+,muhiimba?=-

1. Gundhiga cashuurta oosii
xumaanaya

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoossare hoos. sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

2. Qorsha–hawleed ama
nimaad gudaha ahoosi
daran usaameysadakhliga

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoos sare hoos. sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

3. Qorshe –hawleedama
sharci debada ahoo si
daran usameeysa dakhliga

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoos sare hoos.sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

4. si weyn ugu tiirsan illo
dakhli oo wakhtigoodii
dhamaaday ama kuwo
dibadeed.

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoossare hoos.sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

5. Ujuuradalagaqaado
Dadka isticmaala adeegyada
oo aan ku filayn kharashka
ku baxa.

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoossare hoos.sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

**Xubinta
Golaha
Deegaanku**

**markuu yahay
Mas’uul
Maaliyadeed**

6. Il dadkhli oomuhiimah
oo khasaarta

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoossare hoos. sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

7. Dhaqaalahadegmada oo
hoosu dhaca

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoos sare hoos. sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

8. Hababka saadaalinta
dakhliga oo liita

haa 1 2 345 1 2 3 45
maya hoossare hoos. sare
lama yaqaan _____ x _____ = _____

Dhibaatomatahay?

Haddii ay “haa” tahayma
Xasaasibaa?+muhiimba?=

9. Kor u kac kharash oo aan la fileyn marka loo eego dakhliga	haa maya Lama yaqaan	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. sare _____
10. Kharashka soo noqnoqoda oo si aan la fileyn kor ugu kaca	haa maya Lama yaqaan	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. sare _____
11. Dabagalka miisaaniyada oo liita	haa maya Lama yaqaan	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. Sare _____
12. Wax-soo-saarka shaqadaha oo hoos u bata oo la iman doon kharash ku baxa	haa maya Lama yaqaan	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. sare _____
13. Mashaariicda oo si xad-dhaaf ah u bata oo la imandoon kharash ku baxa	haa maya mooyi	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. sare _____
14. Kharash aan la odorosin oo ka dhasha aafooyinka dabiiciga ah	haa maya mooyi	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. sare _____
15. Leex laaxinta ama iskubedbedelka kharashka soo noqnoqda oo aad awoodi kariweydo	haa maya lama yaqaan _____ x _____ = _____ (mahuraanka ah oo kordheyaawgeed	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. Sara _____
16. Deyn bixinta mustaqbalka oo si kadis ah kor ugu kacda	haa maya lama yaqaan _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos sare _____ x _____ = _____	1 2 3 4 5 hoos. sare _____

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Marka ay ka qeyb-geleyaashu ay dhameys tiraan hawshan oo tilmameysa kuwa ugu sarreeya (ugu xasaasisan uguna muhiimsan) dhibaatooyinka dakhliga iyo kharashka, u qaybi kooxo mid waliba ay saddex tahay. U sheeg in koox kasta ay doortaan hal dhibaato oo ah ta ugu sarreeya liiska mid ka mid ah kadibna ay falanqeeyaan waxa lagu xalin karo. (fiiro: fekrad-abuur/waday-brainstorming – waa xeelad waxtar leh oo si dhakhso ah loogu keeni karo fekrado badan oo lagu xaliyo dhibaato). U sheeg in ay sidaa oo kale uga shaqeeyaan dhibaatooyinka ugu sareeya saddexdooda mid kasta. Kadibna dhibaataada labaad ee ugu sareysa midwalba taxanihiisa (liiskiisa). Haddana ta saddexaad. Xasuusi koox kasta in ay ku xisaabtamaan wakhtiga si ay ugu helaan fursad ay ku falanqeyn karaan dhibaatooyinka midkasta. Saacad sii hawshan.

Hal saac ka dib: isugu wada yeer si ay u falanqeeyaan waxtarka layligan iyo liis-warbixineedkan sid ay u yihiin wado lagu qiimeyn karo xaalada maaliyadeed ee hay'adooda. Haddii wakhtigu ogolaan karo, ku soo dhawe qaar ka mid ah kooxaha yar yar in ay ka badalaan xalalka (xalka) qiimaha leh ee ay heleen inta ay hawshan kujireen.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Wakhtiga: 60-75 Daqiiqo

Ujeedo

Layligani wuxuu siinayaa ka qeyb-geleyaasha waayo-aragnimo ay ku lafo-guraan bayaanka maaliyadeed ee dawlada hoose.

Geedi-socodka

U qaybi ka qayb galayaasha dhawr kooxood oo yar yar. Koox kasta waxa aad siisaa bayaan maaliyadeedka dawlad hoose (ka eeg boga kale). Waxanu ka kooban yahay: (b) dakhliga iyo kharashka xaqiiqada ah oo ah ee maaliyada sannadkii hore. (t) Qorshe- miisaaniyadeedka dakhliga iyo kharashka sannadkan iyo (j) waayo-aragnimada qaybkasta ee lixda bilood ee hore (labasaddex-bilood)

Ku amar koox kasta in ay darsaan bayaanka oo ah helaan iswaafaqla'aan ka jirta dakhliga iyo kharashka. Sidoo kale, weydii koox kasta in ay maleeyaan (qiyaasaan) sababaha keeni kara iswaafaq la'aanta. Sii koox kasta 45 daqiiqo oo ay ku dhameystiraan hawshan. kadibna dib isugu yeer kooxaha oo mid walba ha soo bendhigto wixii ay heleen.

**Xubin
G/Degaan
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Bayaan Maaliyadeedka ee Sanadalaha ah

B. Dakhliga

Waxyaha	Dakhliga Sannadkii Hore	Qorshe-miisaaniyadeedka dakhliga sannadkan	Dakhliga saddex biloodka koowaad+	Dakhliga saddex bil labaad+
- Suuqyada	191,200	175,868	50,300	27,900
- Meelaha Basaska la dhigo	26,144	50,000	24,300	26,900
- kawaanka	17,365	25,200	6,200	6 ,950
- Qashin ururuin qaadis	51,727	90,000	22,350	5 ,850
- Adeegabiyaha	638,280	700,000	175,250	173,390
- Kiradaguriyaha	201,243	220,000	40,292	53,256
-Guriyeynta	753,000	312,000	312,000	000
- Liisamada (brewery)	1,200	1,200	900	350
-Tukaanada(tumalaha)	25	50	10	000
- Ganacsadayaasha lafaha (bone)	5	10	00	000
Liisamada hoyga jiifka	2,100	1,850	500	350
Isugeyn	1,882,289	1,576,178	632,102	294,946

Xubinta Golaha Deegaanku markuu yahay Mas'uul Maaliyadeed

T. Kharashka

Nooca Kharashka	Kharashka Sannadkii Hore	Qorshe-miisaaniyadeedka kharash sannadkan	Dakhliga saddex biloodka koowaad+	Dakhliga saddex bil labaad+
-Mushahaarootin	2,268,592	2,936,000	734,000	1,545,396
- Shidaal, saliid& taayiro	15,000	15,078	6,626	3,753
- Daabacaada& Xayaysiiska	4,146	4,800	1,360	2,493
- Boostada&				

Tababarka Hoggaanka la soo doorto

Aqoon- is-weydaarsi					
	telifoonada	10,130	10,325	2,335	4,937
	- Kharashka & gunnooyinkaxildhib.	11,221	22,000	4,300	21,929
	-Dayactirkagaadiidka	7,331	5,200	1,397	3,967
	- “ dhismaha	3,096	1,090	217	389
	- Laydhka&biyaha	10,500	11,300	2,860	5,730
	Isugeyn	2,330,016	3,005,793	753,096	1,588,594

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

8.7 Layliga Xirfad gudbinta

Wakhtiga : 30 – 45 daqiiqadood

Ujeedada

Layligani waxa uu ka caawinayaa ka-qeybgalayaashas waayo-aragnimada ay ku barten aqoon-isweydaarsigan in ay u bedelaan kuna dabaqaan hawlaha runta ee ay qabtaan. Ahmiyada layligani waa kor-u-qaadida rajooyin, u hawl-galka qorshe meel mar ah, iyo ballan-qaad shakhsiyeed. Hawlaha badankooda waxa qabta shakhsi (qof) iskaashi la leh lana wadaagaya shakhsiyadkale.

Faraqweyn ayaa u dhaxeeya garashada iyo fulinta

Guud ahaan waxa la isku raacsan yahay in ujeedada tababarku ay tahay in la hagaajiyo (hore-u-mariyo) sida dadku wax u qabtaan ayada oo la tusayo si ka fiican. Run ahaantii guusha tababar laga gaaro waxa laga qiyaasi karaa koboca iyo isbedelka shakhsiga ku dhaca marka tababarku socdo iyo marka uu dhamaado ka dib.

Way yar tahay inta tababarku raad ku yeesho ka-qeyb-geleyaasha sida ay rajeynayaan tababarayaashu, gaar ahaan markuu tababarku qaatey saacado yar. Riyaagu markaaba hore ayuu u suulaa marka qofkii la tababray ay ka hor yimaadaan caadooyinkii hore ee shaqada iyo qaabka dadka ay wada shaqeynta leeyihiin ee aan tababarka lagelin.

Dhinac kale haddii aynu u dhigno, niyada iyo go'aanka lagu gaaray in wax la barto sidii horena wax laga bedelo marka la xidhayo aqoon-isweydaarsiga ayaa caawin kara ka-qeyb-geleyaasha in ay ka jibo keenaan (ka gudbaan) kalsooni la'aanta naftood iyo goobta shaqadaba.

Tababarayaashu waxa ay ku caawin karaan ka-qeyb-gelayaasha in ay ka guul gaaraan marxaladan ay uga kala gudbayaan barasho iyo ku dhaqan iyo hirgelin ayaga oo siiya layliyo qorshayn oo fudud. Sidan bal uga fikir. Wakhtiga ay qaadato in lagu dhiiri-geliyo sida loogu bedelo wixii la bartay in lagu dhaqmo waxa ay noqon kartaa faraqa u dhexeeya arrimo (fekrado) xiiso leh oo si kooban loo bandhigayo iyo waayo-aragnimo nolosha wax ka bedeleysa.

**Xubin
G/Degaan
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Ugu yaraan saacad badhkeen ku qaado gabogabada casharada in aad ku sugto dareenka ka-qeyb-geleyaasha ahmiyada waxa ay barten kuna dhiirigeliso in ay ku tijaabiyaan waxaa ay barten hawlaha golehoodo. Ku bilow adiga oo siinaya 15 daqiiqadood ka qeyb-geleyaashu in ay gooni gooni uga shaqeeyaan su'aalaha dhaqan-gelinta (wax) barashada.

Markay dhammeeyaan, u sheeg in ay isdhaafsadaan kooxda laba ama saddex wax oo ay ku talo jiraan in ay u qabtaan si ka duwan sidii hore si aad u xirto casharada.

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

Su'aalaha Gudbinta Waxbarashada

dhawr daqiiqo ka feker sida aad uga rayi bixin lahayd kaalinta maalgeliyaha, fekrada cusub ee aad kala kulantay casharada iyo sida aad u dareentay. Kadibna waxa aad qortaa qormo ama laba aad ku sharaxayso wax xiiso leh oo aad adiga laf-ahaantaa aad iska baratay intii casharadu socdeen.

Adiga oo ku saleynaya wixii aad iska baratay laf-ahaantaada iyo isbedelada badan ee aad ku sameyn karto naftaada ee casharada kuu bandhigay, waa maxay saddex wax ee aad ku talo jirto in aad u qabato si ka gedisan sidii hore kaalintaada maalgeliye?

1. _____
2. _____
3. _____

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

ugu dambeyn, maxay yihiin dhibaatooyinka (caqabadaha) aad fileyso in ay ka hor yimaadaan laf-ahaantaada ama goobta shaqada inta aad ku gudo jirto hirgelinta isbedelada? Maxaad yeeli si aad uga gudubto ama uga yareyso culayska dhibaatooyinka (caqabadaha).

<i>Caqabado</i>	<i>Falka aad kaga gudbi karto</i>
-----------------	-----------------------------------

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

**Xubinta
Golaha
Deegaanku
markuu yahay
Mas'uul
Maaliyadeed**

**Tababarka
Hoggaanka la soo
doorto**

**XARUNTA QARAMMADA MIDOOBAY EE DEEGAAMEYNTA
AADANAHA (HABITAT)**

**S.BOOSTA 300030, NAIROBI, KENYA
Telifoon: (254-2) 621234, Telex: 22996 UNHAB
KE,cable: UNHABITAT FACSIMILE: (254-2) 624266/7
(CENTRAL office), 624262 (ADM), 623263/4 (TCD), 624265 (RDD).**

ERAYADA MUDNAANTA KOOWAAD/ EREY BIXIN

ENGLISH	SOOMAALI
1. Accountability	- Xisaabtan -Xilkaa Saaran yahay
2. Action plan	- Qorshe hawleed. -Qorshe Wax-qabad
3.ActiveListening	- dhegaysi feejigan -Dhegaysi Darban -Dhegaysi Mug leh.
4.Alternative	- Kala Doorasho -Wax bedeli kara wax kale
5.Application	- Arji Codsii Adeegsi
6.Assessment	- Qiyaasid -Qiimayn
7.Authority	- Awood Maamul -Mas'uuliyad
8.Awareness	- Wacyi-galin -Ka war qab
9.Basic Education	- Wax-barasho Asaasi ah.
10.Beneficiary	- Dan ku Qabe -Ka faa'iidayste
11.Capacity Building	- Kobcin wax Qabad -Awood dhisid.
12. Case Study	- Daraasad Xaaladeed
13. Checklist	- Kiss barasho
14.Civic	- Madani -La xiriira magaalo -muwaadin
15.Collaboration.	- Gacan siin -Wada shaqayn -Is Caawimid
16. Committee	- Guddi
17. Communicator	- Xariiriye -Isgaarsiiye
18.Community	- Beel -Jaaliyad

19. Community Development	- Horumarin Bulsho -Horumarin Jaaliyadeed
20. Concepts	- Figrado -Aragtiyo
21. Conceptual Hat Rack	- Figrada Metalaada Xilaalka - Koofiyadaha matalaya Dowrarka
22. Conflict	- Khilaaf - Is-afgaranwaa
23. Consensus	- Rayi la isku raacay -Wadar ogol
24. Consequently	- Natiijo -Cawaaqib
25. Constituency	- Dagaan Doorasho
26. Co-operation	- Iskaashi -Wada shaqayn
27. Council	- Gole
28. Councilor	- Xubin Gole Deegaan -Xubin ka tirsan Golaha deegaanka
29. Counter productive	- Tacab Khasaarin/ Maax Dumin -Lid ku ah.
30. Criteria	- Cabirka wax lagu saleeyo -Shuruudo wax lagu saleeyo.
31. Critique	- Dhaleecyen
32. Decision Maker	- Go'aamiye
33. Definition	- Qeexid.
34. Delegation/Delegate	- Wakiilasho -Ergo
35. Democracy	- Demoqraadiyad
36. Description	- Qeexid -Sifo -Sharax
37. Dialogue	- Wada Hadal
38. Effective	- Wax ku ool -Sidii la rabay wax u tarid.
39. Effective leadership	- Hogaaminta wax ku oolka ah.
40. Efficiency	- Wax qabad fiican leh
41. Elected Leadership	- Hogaaminta ladoortay
42. Empower/ Empowerment	- Awood siin -Awood u fasaxid

43. Enabler/Enable	-Karti galin/ Kartigeliye -Karti siin
44. Essay	-Qormo -Maqaal
45. Ethical	-Hab-dhaqan/Anshax
46. Evaluation/Evaluate	-Qiimayn
47. Evaluation Survey	-Qiimayn Sahan -Baaritaan qiimayneed
48. Exercise	-Layli
49. Facilitator	Fududeeye/Sahle
50. Feed back	War Celin Jawaab Celin
51. Financier	-Masuul Maaliyadeed.
52. Gender	-Lammane
53. Goal	-Hadaf -Yool
54. Good Governanace	-Maamul Wanaagsan -Dowlad Wanaag
55. Government	-Xukuumad
56. Group Discussion	-Doodkooxeed
57. Guide	-Tilmaamid -Hage
58. Hand Book	-Tilmaan Bixiye -Tilmaame Bare.
59. Human Resources	-Khayraadka Dadka
60. Human Settlement	-Deegaamaynta Aadanaha Degaamayn
61. Implementation	-Hirgalin -Fulin
62. Information	-Xog -Wargelin
63. Institution	-Haya'ad
64. Institution Builder	-Haya'adhise
65. Institutionalize	-Haya'deeye
66. Instruction	-Amar -Wax barasho -Wax barid
67. Key Point	-Qoddobbo Muhiim ah. Qoddobbo Ma Dhaafaan ah

68. Leadership Process	-Geedi socod Hoggaamineed
69. Learning	-Barasho -Wax Barasho -Tacliin Barasho
70. Learning Objective	-Ujeeddooyinka Barashada Yoolka Barashada
71. Local Government/Authority	-Dawladda Hoose
72. Majority	-Aqlabiyad -Inta Badan
73. Management Process	-Geedi Socodka Maaraynta
74. Meeting	-Kulan -Shir
75. Minority	-Inta Yar -Laga tiro badan yahay
76. Minutes	-Hadal Qor -Hadal qoraal
77. Mission	-Ergo -Risaalo
78. Monitoring	-La socod -La saan qaad
79. Negotiation/Negotiator	-Wada Xaajood siiye -Wada Hadal siiye -Gorgoriye
80. Networking	-Shabakadeyn/Nidaam hawleed oo wada shaqaynaya
81. Organization	-Urur
82. Overseer	-Korjooge
83. Overview	-Dulmar/Guud Mar
84. Participants	-Ka-qayb-galayaasha/Kaqayb-qaatayaasha
85. Perception	-Faham/Dhugmo/Garasho.
86. Performance	-Waxqabad/Fulin Hawleed.
87. Perspective	-Ka eegid wajio kaladuwan.
88. Policy	-Qorshe Hawleed/Khidad/Siyaasad
89. Policy Maker	-Siyaasad Dejiye
90. Power Broker	-Awood wax ku qabte/Awood adeegsade

91. presentation	- SooBandhigid/Soo jeedin
92. Proactive	- Ka hor dhegid/Qorshe Curiye
93.Process	- Geedisocod/Socodka
94.Questionnaire	- Weydiimo Qoran/weydiimo taxaneah/weydiimo Sahan ah
95.Quorum	- Tirada ugu yar ee shirku ku ansixikaro
96.Rational	- Maan-gal/Macquul
97.Reactive	- Falcelin/Qorshe laawe/Arrin kubaraarug
98.Reference	- Tixraac/Raad raac
99.Reflection	- Milicsi/Faham celin
100.Resources	- Khayraad.
101.Revenue	- Dakhli
102.Role play	- Door-jelid/Door ciyaarid/ Door Matalid
103.Session	- Fadhi/Kulan
104.Shared Vision	- Aragti wadaag
105.Simple Majority	- Aqlabiyad hal dheeri ah.
106.Simulation	- Iska yeelid/Uekeysiiin
107.Slums	- Buul caws/Carshaan/Iskuraran
108.Solution	- Furdaamin/Xal
109.Stakeholders	- Daneeyayaal.
110.Strategic Plan	- Qorsheistaratiijiyadeed.
111.Strategy	- Istaratiijiyad/Tab/xeelad
112.Summary	- Sookoobid/Khulaaso
113. Symptoms	- Astaamo/Calaamado
114. Systematic	- Habaysan/Nidaamsan
115. Technique	- Farsamo/Xeelad.
116.Training Design.	Jaanjooyada Tababarka/Naqshadeynta Tababarka
117.Training Material.	- Agabka Tababarka/Qalabka Tababarka
118.Traing Need assessment.	- Qiyaasid baahida Tababarka/Qiimeynta Baahida Tababarka
119. Transparency.	- Daahfurnaan/ Hufnaan/ Wax qarislaa' aan
120. Transparent	- Daahfurnaan
121. Unanimous	- Loo dhanyahay/Gedigood.

122. Vision.	- Aragti fog /Aragti dheer
123. Warmup exercise	- Iskulalayn /Qandhicin/Diiran
124. Workshop.	- Aqoon Isweydaarsi.
Priority two words.	
125. Acknowledgment	- Garwaaqsi /Garawsi/Mahad-celin
126. Administrative Fixes.	- Adeegsi
127. Analysis	-Falanqeyn/Taxliilin kala shiidid.
128. Assignment.	- Shaqo Mucayinah
129. Assuption	- Maleyn /Si uqaadasho
130. Benchmark	- Barqiyaaseed /Bartilmameed
131. Challenges	- Caqabad /Loolan/Hardan
132. Collective	- Kooxeed /Urureed/Wadareed
133. Conceptual frame work	- Qaab- dhismeed fikrad
134. Constructive	- Wax dhisid /Dhismo-gal
135. Conventional Wisdom	- Xikmad soo jireenah.
136. Corruption	- Musuq-maasuq /Laaluush.
137. Dilema	- Laba daran middooro
138. Diversity	- Kala duwanaan /Kalagedisnaan
139. Encouraging	- Dhiiri-galin /Geesinimogalin.
140. Fundamental	- Asal /Aasaasi.
141. Identification	- Tilmaamid /Baadi sooc/Aqoonsi.
142. Individual Contribution.	- Gacan ka geysi qofnimo /In qofbiiri
143. Infrastructure	- Dhismo-hooseed.
144. Input.	- Wax galin
145. nsight.	- Aragti Maskaxeed.
146. Inspiration.	- Maan-godlin /Ra'yi fiicanhelid.
147. Interaction.	- Isdhex-gal /isla fal-gal/Iskudhafmid.
148. Judgement	- Xukun /Go'aan
149. Land Use Malaise.	- Aafada dhul boobka /Dhul ku habsa
150. Multipurpose	- Ujeeddo badan /Ujeedooyin kaladu
151. Output.	- Wax ka soo saarid.
152. Potential Candidate	- Musharax dihin /Musharax iman kara
153. Pre-training.	- Tababar horaad /Tababarhortiis.
154. Priority	- Mudnaan.
155. Problem Solver	Furdaamiye /Xaliyedhib

156. proficiency	- Xirfad Hanasho /Aqoon sare uleh.		
157. Public	-Dan Guud		
158. PublicSector.	- Qeybta Dowladda		
159. PublicService	- Adeegguud.		
160. Regulation	- XeerHoosaad.		
161. Self Governance.	- Is-xukumid/ismaamulid		
162. Self Introduction.	- Is-sheegid/Is-tilmaamid.		
163. Selfstudy.	-Wax- Isbarid		
164. SelfAssesment	- Isqiyaasid/Isqiimeyn.		
165. ShirinkingResources.	- Khayraadka siiyanaya		
166. Technical	- Farsamo/Farsamayn		
167 Training needs.	- Baahi tababar.		
Priority three Words			
168. Absolute Poverty	- Saboolnimo		
169. Absolute	- Gebi-ahaan/Buuxda.		
170. ApplicationCommitments	- Nidar-		
fulin /Dabbaqaadballan			
171. Bureaucracies	- Biroqraadiyad/Xafiisyad	Dawladda	oo
	shaqadoodu gaabis tahay		
172. Caution	- Taxadar/Digniin.		
173. Density	- Cufnaan/Jirmigashega.		
174. Environmental Degradation	- Hoos u dhac deegaan/ deegaan burburin		
175. Equilibrium	- Dheeli-tir/Is-le'eg		
176. Hawker	- Ha is wareerin /Dadka badeecadanaadiya		
177. Implication	- Maldahnaan /Hadal aan dhab loo muujin laakiin laga fahmi karo wajigaqofka.		
178. Jurisdiction.	- Haya'addaha Garsoorka.		
179. LegalRequirment.	- Baahida Sharciyeed.		
180. Legislation.	- Xeer Dejin.		
181. Legitimate	- Sharci ahaan /la aqbali karo		
182. Matchmaker	- Isku aadiye wax isku habboon		
183. Misinterpretation	- Fasiraad xumo /Fasiraad qaldan		
184. Off-spring	- Farac.		
185. Optimistic	- Samo-filasho /Samo arag/Dhanka Wanaagsan ka eeg		

186. Partnership	- Wadaag /Wadalahaansho.
187. Pessimistic	- Xumo arag /Xuma filasho/Dhanka xun kaeeq
188. Phenomina	- Ifafaalayaal.
189. Professional	- Xirfadle /Xeel-dheeri
190. Recycle	- Dib u warshadayn /Dib u nacfigalin
191. Rules.	- Qawaaniin /Xeer
192. StatusQuo	- Xaaladtaagan
193. Stimulation.	- Xiiso galin /Fi-fircoonigalin.
194. To WeardifferentHats.	- Xilqaad badnaan /Kaalimokala duwan qaa
195. Waterpolution.	- Dikhaw Biyood /WasakhawBiyood/Dhiiq
196. Facilitator	- Fududeeye
197. Financier	- Masuul Maaliyadeed
198. Gender	- Lammaane
199. Negotiator	- Gorgoriye/Wada hadal siiye.
200. Overseer	- Korjooge.
201. PolicyMaker	- Siyaasaddejiye
202. PowerBroker	- Awood adeegsade.
203. Institution Builder	- Hay'ad dhise
204. Leader	- Hogaamiye
205. Leadership	- Hogaamin

Fiiro Gaar ah

In Each English word or term, the most common and acceptable Somali language definition is the first one, which is bolded.